

אלול תש"פ

עבודה סמינריונית :

משנת הגאולה של ר' נחמן- בין
החזון המשיחי בגולה לבין הגישה
האמונית ציונית של הרב יהודה
ליאון אשכנזי (מניטו) והרב אורי
שרקי

מנחה : ד"ר עמרם קליימן

מגיש : יהודה נזר

ת.ז. 031113160

3	הקדמה
4	פרק ראשון : הרקע לדרשה
4	ספרא דצניעותא
5	מעלת ארץ ישראל
6	זמן אמירת הדרשה- ראש השנה
6	והחלום שהדרשה מבארת
8	פרק שני : ביאור הדרשה
8	1. תחילת הדרשה- אותיות א'-ה' ה'
9	2. אותיות ו'-י', עם פתיחת המקורות
10	א. השתקת הרשעים
11	ב. לדון את הרשעים בדיני האומות
12	ג. להביא מורד לב לרשעים
12	ד. קטילת הרשעים ע"י לקיחת הכח מאדום
13	ה. הליכה לארץ-ישראל
15	איסוף המקורות
15	3. היחס בין שני החלקים (א'-ה', ו'-י') (י')
	פרק שלישי : שתי קריאות בדרשה- מבט של גאולה עכשווית וקריאה לאור חזונו המשיחי של ר' נחמן
16	
16	1. קריאת הדרשה לאור החזון המשיחי של ר' נחמן
18	2. הקדמות לפני הקריאה החדשה- עקרונות ומחשבות בעקבות הביאור הראשוני
18	נקודות המוצא של הקריאה החדשה
20	א. כוחו של אדום
22	ב. הקדושה שמביאה את השלום והמלחמה ברשעה
27	ג. ארץ ישראל מול הגלות
29	3. קריאת הדרשה במבט אמוני מחודש
30	4. בעקבות שתי הקריאות
30	א. המשמעות של שתי גישות הגאולה
31	ב. מבט אחר על גישתו של ר' נחמן
33	ג. המלך המשיח לפי הרב קוק
33	ולפי הרב אשכנזי
34	סיכום
34	אחרית דבר
35	ביבליוגרפיה

הקדמה

עבודה זו באה מתוך הרצון להעמיק בתרומה של משנת רבי נחמן להבנת מציאות ימינו, עם כל ההתפתחות העצומה מבחינה תודעתית, רעיונית, מדעית, טכנולוגית, מדינית ופוליטית. מתוך מבט רחב, שניגע בו בעבודה, כל התפתחויות אלה מתנקזים לקיום שלנו במדינת ישראל, שלא ניתן להפחית בחשיבותה, לעם ישראל ולעולם כולו- משמעות גאולית, שעליה נרחיב. לכן המבט מתוך משנת ר' נחמן לימינו יתמקד במשנתו הגאולית. ננסה לגעת במשנה זו דרך תורה כ' בליקוטי מוהר"ן, שנעמוד על מרכזיותה בנושא זה, ונראה קריאות אפשרויות בה.

נפתח בהבנת הרקע לדרשה. לאחר מכן נפנה לביאור של הדרשה, לשם כך נביא חלוקה לשני חלקים, ששניהם חשובים לקריאה המעמיקה, ואת החלק השני נקרא בעיון ע"י פתיחת מקורות שאותם ר' נחמן מביא, שכן פתיחת מקורות זו מאירה את הדרשה באור שונה מקריאה ראשונה שלה. בשלב זה, מתוך הלימוד של כל חלק בנפרד, נברר את היחס בין שני החלקים.

אחרי ביאור הדרשה נציג שתי קריאות בה:

א. הקריאה בדרשה כפי שהיא מובאת בספרו של ארתור גרין, "בעל הייסורים"¹, ואיך קריאה זו מתקשרת לחזונו המשיחי של ר' נחמן כפי שמשתקף בדבריו שהועלו על כתב במגילה המכונה "מגילת סתרים"².

ב. קריאה בדרשה בהשראת משנתם של הרב יהודה ליאון אשכנזי (שידוע בכינוי מניטו)³ ותלמידו הרב אורי שרקי⁴. קריאה זו היא חיבור של שיעורים של הרב שרקי על דרשה זו⁵, והרחבה רבה מעבר לנאמר בשיעורים אלה, מתוך יסודות משנתם.

לאחר הצגת שתי הקריאות נשווה ונעמיד אותן זו מול זו ומתוך כך תתברר השאלה של משמעות הגישה הגאולית של ר' נחמן, כפי שהיא עלתה מהלימוד- לימינו.

¹ (גרין, תשמ"א)

² (מרק, מגילת סתרים: חזונו המשיחי של ר' נחמן מברסלב, תשס"ו)

³ (תרפ"ב-תשנ"ז) היה תלמיד חכם, מקובל, מחנך והוגה דעות שפעל בעיקר בקרב יהדות צרפת בצרפת ובאשכנז. משנתו המסבירה את התגשמות החזון הציוני ועתידו, ואת ייעודו של היהודי-המודרני מתוך לימוד המדרש והקבלה דרך הסברה פילוסופית, זוכה לתפוצה בציבור הרחב, בבתי המדרש ובאקדמיה כיום.

⁴ נולד ב-תשי"ט, ר"מ במכון מאיר, רבה של קהילת "בית יהודה" בקריית משה בירושלים ויו"ר ברית עולם - המרכז העולמי לבני נח, רב תנועת הנוער עזרא ומחבר ספרים ומאמרים. שיעוריו זוכים לתפוצה רחבה.

⁵ (שרקי) ו- (שרקי, מכון מאיר, ליקוטי מוהר"ן תורה כ', שיעור שני)

פרק ראשון: הרקע לדרשה

הדרשה ממוקמת בתחילת ליקוטי מוהר"ן, כשהתחלת הספר בנויה באופן שונה משאר הספר. הכוונה היא לתורות א'- ל"א, שמורכבות מסדרת דרשות: דרשות על אגדות רבה בר בר חנה (תורות א'-ט"ו), דרשות על מאמרי ה"משתעי" במסכת בבא בתרא (תורות ט"ז- י"ח), דרשות על ביאורים בספרא דצניעותא (תורות י"ט- כ"ב) ודרשות על אגדות "סבי דבי אתונא" במסכת בכורות (כ"ג- ל"א). דרשתנו היא אחת מארבע הדרשות על "ספרא דצניעותא", והיא פותחת בציטוט מהספר שנדרש רק בסוף הדרשה, כאשר לאורך גוף הדרשה נדרש פרק כ' בספר במדבר.

ספרא דצניעותא

ספרא דצניעותא, כשאר המקורות הנ"ל של פתיחת ליקוטי מוהר"ן, הוא כר פורה לדרשותיו היצירתיות של ר' נחמן בשל אופיים המסתורי- חידתי. משמעותו הפנימית ראשונה במעלה, כפי שמובא בשער של פירוש הגר"א עליו: "ממנו יתד ממנו פינה לאדרא רבא ולאדרא זוטא ויסוד מוסד לכל דברי הזוהר הקדוש". ניתן לומר שהוא מתפרש בשני חלקים נוספים: אדרא רבא ואדרא זוטא ואלה מתפרשים בזוהר כולו⁷. בזוהר מובא שרבי שמעון מסביר זאת לר' יהודה הנשיא תלמידו, ולשאלת תלמידו- למה לא ללמוד רק אותו, עונה ר' שמעון משום שזה נכון רק למי שיכול להיכנס (לחכמה) ולצאת ומביא לכך משל:

הקדמת ספרא דצניעותא- תרגום מתוך פירוש הסולם

משל לאדם, שדירתו הייתה בין ההרים, ולא ידע יושבי עיר. זרע חיטים, ואכל החיטים כמו שהם. יום אחד בא לעיר. הגישו לו לחם טוב. אמר אותו האדם, זה למה? אמרו לו, זהו לחם לאכול. אכל, והיה טעים מאוד לחיכו. אמר, וממה נעשה זה? אמרו לו, מחיטים. אח"כ הגישו לו עוגות בלולות בשמן. טעם מהם, אמר, ואלו ממה נעשו? אמרו לו, מחיטים. אח"כ הגישו לו מאכלי מלכים הנלושים בשמן ובדבש. אמר, ואלו ממה נעשו? אמרו לו מחיטים. אמר, ודאי אני בעל כל אלו, כי אני אוכל העיקר של כל אלו, שהוא חיטה. ומשום דעה זו, לא למד איך לעשות כל אלו המטעמים, ולא ידע ממעדני העולם, ונאבדו ממנו. כך מי שאוחז כלל החכמה, ואינו יודע בכל העידונים המענגים היוצאים מהכלל ההוא.⁸

סיפור זה עוזר להבין יותר את עניינו של ר' נחמן בביאור הספר לחסידיו בכך שהוא רואה עצמו מאלה שיודעים "להיכנס ולצאת" מחוכמת ספרא דצניעותא, שהיא הפנימיות של הפנימיות,

⁷ מתוך השיעור של הרב שרקי (שרקי, מכון מאיר, ליקוטי מוהר"ן תורה כ', שיעור ראשון)

⁸ (אשלג, תשל"ה, עמ' 307-308)

ולחוציא ממנה מעדנים לחסידיו, ולא רק להם, אלא שבעצם הפצתם בספרו- להשפיע תובנות אלה לעולם.⁹

הדרשה מכונה במסורת הברסלבית "תשעה תיקונים" בשל פתיחת המאמר מספרא דצניעותא, שאותו מבארת הדרשה¹⁰.

מעלת ארץ ישראל¹¹

ההקדמה המושמטת והשפעת הדרשה על שאיפות העליה בחסידות ברסלב

לדרשה ישנו תפקיד מכונן בעיצוב יחסה של חסידות ברסלב לארץ ישראל. החידוש הגדול הטמון בה מופיע במשפטי הפתיחה לדרשה שהושמטו בעת עלייתה על הכתב, וכך מתאר זאת רבי נתן:

וְשֵׁם מְדַבֵּר הַרְבֵּה מִמַּעֲלַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שְׁזָה עֶקֶר נִצְחוֹן הַמִּלְחָמָה כְּשֶׁזֹּכִין לְבוֹא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְכוּ', וּבִפְרָט בְּעֵת שֶׁאֲמַר הַתּוֹרָה בְּאֵר הַדָּבָר יוֹתֵר, כִּי אִזֹּה הַתְּחִיל בְּהַתְחַלֵּת הַתּוֹרָה תִּכְף לְדַבֵּר מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וְאָמַר בְּזֹו הַלְשׁוֹן: מִי שֶׁרוֹצֶה לְהִיּוֹת יְהוּדִי, דְּחִינּוּ לִילֵךְ מִדֶּרְגָּא לְדֶרְגָּא, אִי אֶפְשָׁר כִּי אִם עַל יְדֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל¹².

ישנה כאן אמירה נחרצת, שלפיה אי אפשר להיות יהודי בלי ארץ ישראל, ואכן ניתן לראות תיאור של השפעת דברי ר' נחמן על ר' נתן בעניין העליה לא"י להלן בכותרת "ארץ ישראל מול הגלות". במאמר מותארת השפעת מסורת זו לעידוד ולעליה בפועל לא"י, מתוך הקורות של אישים בולטים החסידות ברסלב: הרב נחמן מטשהערין (תקפ"ה - תרנ"ד, 1894 - 1825), הדמות המשמעותית ביותר בדור השלישי של חסידות ברסלב, ר' אברהם ברבי נחמן חזן (ראב"ן; תר"ט-תרס"ז, 1849-1917), דור רביעי בחסידות ברסלב ודמות מרכזית בהעברת המסורת הברסלבית, ור' יצחק ברייטר, שהיה דמות מרכזית בחסידות ברסלב בפולין, והיה פעיל בוורשה עד רציחתו במחנה ההשמדה טרבלינקה.

ביחס למסורת הברסלבית על מרכזיות הדרשה להבנת מעלת א"י, מובא שבשנת 1929, תרפ"ט, התגבשה בקרב חסידי ברסלב בירושלים יוזמה גדולה ומסודרת לארגן עלייה מרוכזת של חסידי ברסלב ולהקים מושבה חקלאית ברסלבית. על פי המסופר, "האספה נפתחה על ידי ר' משה

⁹ מעניין שיש כאן דרשה על ספרא דצניעותא שעוסקת בענייני הגאולה ורואים שגם הגר"א, הגאון מוילנא, בפירושו לספרא דצניעותא מתייחס לגאולה בדבריו המפורסמים על סדר הגאולה, בפרק החמישי: "... ומכאן תדע קץ הגאולה שהוא בעתה ח"ו כשלא יהיו זכאין שהוא קץ האחרון ומשביע אני את הקורא בה' אלקי ישראל שלא יגלה זה..."

¹⁰ וכך היא מכונה בספר "חיי מוהר"ן"

¹¹ מתבסס על המאמר (מרק, מקור ראשון- "למה אוהב ארץ ישראל ביקש ממאמיניו לעזוב אותה בראש השנה?").

¹² חיי מוהר"ן ט"ו

באגומולני בדברי התעוררות נפלאים, דברים בוערים כגחלי אש, נאומו היתה בדבר התורה הקדושה ט' תיקוני¹³.

זמן אמירת הדרשה - ראש השנה

והחלום שהדרשה מבארת

הדרשה נאמרה בראש השנה (תקס"ה), ומבוססת על חלום, כפי שכתב ר' נתן בסופה:

התורה הזאת נאמרה בראש השנה על פסוק: "אֲשֶׁר־הָעָם יִדְעוּ תְרוּעָה לְה' בְּאוֹר־פָּנֶיךָ וְהִלְכוּ" ¹⁴, אף לא זכינו לקבל מַפְתִּיבַת יְדוֹ הַקְדוּשָׁה בְּאוֹר זֶה הַפָּסוּק עַל־פִּי הַתּוֹרָה הַנִּי"ל, אף לא זכינו לקבל מַפְתִּיבַת יְדוֹ הַקְדוּשָׁה בְּאוֹר זֶה הַפָּסוּק עַל־פִּי הַתּוֹרָה הַנִּי"ל. גַּם קִדְּם שְׁאֵמַר הַתּוֹרָה הַזֹּאת, סִפֵּר אֵיזָה זְמַן מִקִּדְּם מַעֲשֵׂה נוֹרָאָה שְׂרָאָה בְּמָקוֹם שְׂרָאָה, בְּהִקְיָץ אוֹ בְּחֵלוֹם, וְאָמַר שֶׁהַתּוֹרָה ט' תְּקוּנִין הַנִּי"ל הִיא פְּרוּשׁ עַל הַמִּרְאָה הַנוֹרָאָה הַזֹּאת שֶׁסִּפֵּר. וְאִם יִרְצֶה הַשֵּׁם עוֹד חֲזוֹן לְמוֹעֵד לְבָאֵר דְּבָרִים אֵלּוּ בְּמָקוֹם אַחֵר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ:

מדובר על חלום שחלם ר' נחמן בין פסח לעצרת¹⁵, ושמו בא בספר "חיי מוהר"ן"¹⁶ ור' נתן מקביל שם את הפרטים בחלום לפרטים והמוטיבים ששזורים בדרשה. ב"חיי מוהר"ן" גם מופיע מספר פעמים החשיבות הרבה של החלום והיסוד הגדול שהוא מעביר¹⁷ עד כדי כך שר' נחמן אומר ש"שִׁבְכָל הַתּוֹרוֹת שְׁאוּמֵר יֵשׁ בָּהֶם רִמְזִים מִהַמִּרְאָה הַזֹּאת"¹⁸.

¹³ צבי מרק לא מציין במאמר את המקור המפורש אלא מציין שהמקורות מצויים בספריית שוקן בירושלים.

¹⁴ תהלים פ"ט, ט"ז

¹⁵ חיי מוהרן ט' וכן בסוף הדרשה.

¹⁶ זהו סיפור החלום שמובא באות פ"ג שם: אדם אחד ששכב על הרצפה ומסביבו ישבו אנשים במעגלים מעגלים, לאחר מכן אותם אנשים רצים אל עבר ארמונות גדולים שהיו שם ובאותן ארמונות הם היו משתדלים להחזיר בתשובה את אנשי השררה (המלכות), וכשאותם אנשים חוזרים בתשובה הם מקבלים את זכויותיהם ונעשה שם נהר שממנו שותים כולם. ואז הם רוצים לחזור לארמונות שלהם, וכשהם מנסים לחזור לארמונות הם נתקלים באדם עם חרב שעומד בין שמים לארץ. בסוף מוטלת גזירה להרוג את בעלי השררה. לאחר מכן הכל מתחיל מחדש רק שהפעם בעלי השררה מתחננים ונראה שעושים עבודה אמיתית על מנת לקבל את זכויותיהם ולהנות מאותו נהר. לאחר מראה זה ר' נחמן מחפש הסבר לאותו מראה משונה (החיפוש לפירוש הסיפור הוא חלק ממראה החלום), והוא מגיע לחדר שבו יש אדם זקן ששולח אותו למסדרון מלא ספרים, ושם בכל ספר שהוא פותח- הוא מוצא הסבר לחלום.

בגלל קוצר היריעה לא נעמיק במשמעות החלום ונמצא את ההקבלות בין החלום והדרשה (מבלי להכחיש את מרכזיותו). ניתן ללמוד על המשמעות ועל ההקבלות ב"חיי מוהר"ן" אות פ"ג ובספרו של אברהם יצחק גרין- (גרין, תשמ"א, עמ' 194-200).

¹⁷ אותיות ט', י"ד, ט"ו, פ', פ"ג, צ"ד, ו-שס"א

¹⁸ באות ט' וכן פ"ג.

כאמור בציטוט שהבאנו מסוף הדרשה, לא במקרה דרשה זו נאמרה בראש השנה, והיא נדרשת על הפסוק הנאמר לאחר תקיעת השופר: "אֲשֶׁר־יִהְיֶה לְעָם לְדַעַי תְּרוּעָה ה' בְּאוֹר־פָּנָיִךְ יִהְלֶכֶן". את הקשר בין תקיעת ותרועת השופר לבין הדרשה ניתן לראות בעשרת הטעמים שנותן רס"ג לתקיעת השופר¹⁹, שאת רובם ניתן למצוא בדרשה. נביא בקצרה את הקשר בין שישה מהם לדרשה:

המלכת הקב"ה - זוהי הגשמת הגאולה השלמה. על האופן שבו מתקשרת התורה לשאיפת הגאולה נרחיב בעבודה. המלכת הקב"ה הולכת יחד עם ניצחון הרשעה - שנמצאת במפורש בתפילתינו בראש השנה: "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה", בעבודה אעמוד על יסוד זה של הניצחון על הרשעה והכנעתה שמופיעים בדרשה באופנים שונים²⁰.

קריאה לתשובה - נתאר²¹ את תהליך התשובה שאותו עושה הצדיק, בבואו לדרוש דרשה לחסידיו, בתהליך שבו הוא קושר את עצמו אליהם ומתפלל וזוכה ע"י כך לגרש את הרוע הנמצא בקהל שומעיו.

מעמד הר סיני, לשמוע לדברי הנביאים - אלה יסודות התורה. התורה מתוארת בדרשה ביכולתה לעורר דיבורים משפיעי קדושה, שהם "חמים כגחלי אש" ובכך להכניע את הרשעה ולזכות להגיע לא"י.

זכרון חורבן המקדש (הגלות), קיבוץ נדחי ישראל - על היחס בין גלות וגאולה בדרשה נעמוד בעיקר בחלק "ארץ ישראל מול הגלות".

¹⁹ סיכום שלהם נמצא ב (ויקיפדיה, תקיעת שופר) בסעיף על טעמי המצווה, מובא שם הציון מקום מספר "אבדרוהם" ומ"מנורת המאור". את הטעמים ניתן ללמוד גם מתפילת מוסף - מברכת שופרות והפסוקים בה

²⁰ נתאר את השוני בין החלק הראשון לבין החלק השני בדרשה.

²¹ בחלק הראשון של הדרשה

פרק שני: ביאור הדרשה

נתייחס לשני חלקים בדרשה (שיקראו להלן: "החלק הראשון" ו"החלק השני"), שהם הבסיס למהלך שלה. בחלק השני נתעמק בקריאה בעיון ובפתיחת המקורות, קריאה זו שעמדה ביסוד הקורס, תעזור לנו לצאת למסע עם השאלה: מהי הדרך לגאולה השלמה? כאשר במונח גאולה הכוונה היא, כהגדרת הרב שרקי: "היציאה מעבדות לחירות, כלומר העצמאות הפוליטית. מטרתה של גאולה זו, [...] מימוש ההבטחה שניתנה לאבות לתת לבניהם את ארץ כנען."²²

1. תחילת הדרשה - אותיות א'-ה'

לפי חז"ל עם מות מרים, שמתואר בפרק הנדרש²³, פסקה בארה של מרים, ולכן לא היו מים לעם במדבר²⁴, לאחר מכן מתואר חטאו של משה, שמשה היכה את הסלע במקום לדבר אליו, כפי שציווה אותו הקב"ה, את המהלך הזה דורש ר' נחמן כך שמרים מיצגת את הנשמה שממנה נובעים ביאורי תורה (מלשון באר), וכשנשמה זו מסתלקת בגלל הקושי של שהייתה בעוה"ז מסתלקים איתה ביאורי התורה. מפרשי התורה צריכים לשוב אל ביאורי התורה ע"י תפילה ותחנונים (הדיבור) ולא לדרוש אותם בכוח בגלל זכותם (ההכאה אל הסלע).

אלה הדברים בקצרה. התיאור היותר נרחב של התהליך אותו עובר הצדיק כדי להגיע לביאורי תורה וכדי לדורשם הוא חשוב ללימוד שלנו, ולכן נפרט את הנאמר על כך בדרשה:

בתחילה, ישנה נשמה שמשפיעה ביאורי תורה, שלום ואמת לכל בדבריה שהם חמים כ"גחלי אש", ואין מלחמה ומחלקות. אך כשהיא מסתלקת מתחילה ההתדרדרות, מסתלקים ביאורי התורה, ויש מריבה על צדיקים ומחלוקת, כי הביאורי תורה הם תירוצים על הקשיות והמריבות שישנם.

ר' נחמן מתאר כיצד הצדיק, בזכות תפילתו בתחנונים, נמשכים עליו רחמים. זוהי תפילה שבזכות קישורו לנשמות קהל שומעיו הופכת לתפילת רבים שמתקבלת לפני הקב"ה. בזכות תפילתו הוא מושפע רחמים וקדושה מ"הלב העליון", וממנו מושפעים דיבורים חמים כ"גחלי אש", אשר גורמים להסרת הקליפות והכנעת הרשעה אצל שומעיו, בעזרת ה"מטה עוז", אותו הוא מקבל בזכות קישורו לשומעיו ותפילתו. כלומר שה"מטה עוז" הוא יכולתו להוכיח כראוי את חסידיו כך שישתחררו ויתנקו מהרוע.

²² (שרקי, אתר הרב שרקי- מהי גאולה?)

²³ במדבר, כ'

²⁴ תענית ט' ע"א

כלומר שיש כאן תיאור על תהליך פנימי של הצדיק: ניצחון הרשעה נעשה ע"י תודעתו של הצדיק בזכות ההכנה לדרשה- בתפילתו, ובזמן אמירת הדרשה עצמה. הרב שג"ר²⁵ מרחיב את המשמעות של תהליך זה ומתייחס לביטוי "הלב העליון", כמתייחס לא-לוהיותה של תורה דווקא בקישורה ללב²⁶. יש חשש שמסירת התורה לרבים תגרום לצינונה, לאיבוד האמת הפנימית שלה. ואילו הצדיק צריך לחפש תשובות בעלות משמעות מהמקורות הפנימית, בקשת החיות והארת הנשמה. הצדיק מבקש מה' בתחנונים שבקשתו זו תענה- ואז מושפעים עליו ברחמים מ"הלב העליון" תורה מלאת להט שיכולה להשפיע על שומעיה. תורה שאינה רק אינטלקטואלית, אלא מלאת רגש ורגישות, ומלאת הקשבה של הצדיק לחסידיו. הדרך לכך שהצדיק יגיע לכל אחד מהם היא בהיותו צינור להשראה היורדת לעולם.

חטאו של משה, לפי הדרשה, הוא בכך שלא הבין נכון את הדרך להכנעת הרשעים: היסוד שלה הוא לא בכוח, אסור לנסות למשוך תורה בכוח זכויות הצדיק, אלא כמתנת חינוך, בתחנונים, בהיותו עומד כעני לפני הקב"ה, בענווה, בלי גאווה. זוהי העמדה הפנימית לניצחון על הרשעה.

תיאור היחס בין הקדושה לניצחון על הרשעה מתואר באופן שונה בחלק הבא, נביא אותו בהרחבה ונבקש להראות כיצד שני החלקים משלימים זה את זה.

2. אותיות ו'-י', עם פתיחת המקורות

בחלק זה אנחנו נתמקד במהלך שמובא באות ו' עד תחילת אות י'. כאשר בהמשך אות י' נדרש מהלך זה ביחס לבקשת עם ישראל לעבור בנחלת אדום (זהו המשך הפרק של הדרשה- במדבר כ'). הקריאה תהיה בעיון עם פתיחת המקורות שאותם מזכיר ר' נחמן.

בחלק זה מתאר רבי נחמן שהמלאכים הנבראים מאותיות התורה שמתחדשות, מקבלים את הכוח מאדום להעניש את הרשעים. ר' נחמן ממשיך ומתאר כיצד מדרגת קדושה נמוכה יותר גורמת (בעקבות דלדול כוח המלאכים) להחלשת הניצחון מול הרשעים. מה משמעות ההמושגים "אותיות", מלאכים" ו"קדושה"^{27,28} ע"מ לתת פתח להבנתם בצורה עמוקה (ולא בצורה קטנה ומגשימה), ופתח למשמעות שמאותיות נבראים מלאכים שלהם כוח לנצח את הרשעים, נראה את הקריאה של הרב שרקי²⁹. מתוך שיעור הרב שרקי על "האותיות"³⁰, להבין שהמושג "אות" לא

²⁵ (הרב שג"ר- רוזנברג, תשע"ב, עמ' 237-239)

²⁶ הביטוי "הלב העליון" שממנו באים הרחמים מתקשר לדיבורים של ר' נחמן על העלאת האהבה והיראה לשורשם. רחמים הם החיבור בין חסד ודין, בין אהבה ויראה. על ההעלאת היראה בשורשה ראה ליקוטי מוהר"ן קמא, תורה קנ"ד, ועל העלאת האהבה לשורשה ראה שם, תורה ל"ד, אותיות ז-ח.
²⁷ הרחבה על ה"קדושה" ראה להלן תחת הכותרת על "קדושה ומוסר".

²⁸ על החשיבות של ביאור המושגים מתוך גישה אמונית מעמיקה יורחב מעט להלן תחת הכותרת "נקודות המוצא של הקריאה החדשה". לעיל הרחבנו על הביטויים: "מטה עוז", "הלב העליון" והדיבורים שהם "כחלי אש".

²⁹ (שרקי, מכון מאיר, ליקוטי מוהר"ן תורה כ', שיעור שני) וכן המאמרים להלן.

³⁰ להרחבת הלימוד ראה על "אותיות": (שרקי, אתר הרב שרקי- סיכום שיעור על "אותיות"- מתוך ספר "אורות")

מתחיל מהסמל הגרפי של האות- אלא זאת רק התפרטות סופית שלה- הכוונה במושג "אות" הוא התפרטות של הרצון הא-לוהי, המתגלה גם דרך אותיות הא'-ב'. משיעורו על "המלאכים"³¹, ניתן להבין את המושג "מלאך", ככוח רוחני הפועל במציאות, מלשון "מלאכה", עושה מלאכת ה'. כלומר העיסוק ברצון הא-לוהי, כלומר באותיות וצירופן, יוצרים כוח רוחני המאפשר את הכנעת הרשעים באופן ישיר- בפעולתו, או באופן עקיף- נפילתם לא בזכות פעולות מעשיות שלנו. זאת יש להבין באופן לא מאגי³², המנותקת מתהליך התפתחות אישית³³, אלא כהתפתחות התודעה והזהות (בעקבות חיבור, מתוך אותיות התורה המתחדשת, לרצון ה') הגורמים לשינוי בסביבה, באופן ישיר אך גם בהשפעה סגולית על הסביבה. היכולת להבין תהליך זה באמת הוא מתוך חוויה (אפילו ב"זעיר אנפין") של התרחשות זו, חוויה כיצד השינוי האישי לטובה משפיע על האירועים והסביבה- באופן שהוא מעבר להכרה אינטלקטואלית. משמעות זו מרחיבה את הדעת ביחס להבנת החלק הראשון של הדרשה וביחס לחלק בעבודה על שתי הקריאות האפשריות לה.

לגבי אופן הקריאה בעיון של חלק זה: בגלל האופן שבו נביא את הקריאה השנייה בדרשה, קריאה מגישה ציונית, נקרא חלק זה מסופו לתחילתו, מתחילת אות י' עד לאות ו'. הסיבה היא שרבי נחמן מתאר כיצד התדרדרות רמת הקודש בגולה מביא להקטנת היכולת לנצח את הרשעים, ואילו אנחנו מבקשים להראות כיצד עם עלייה במדרגות הקדושה כן מתעצמת ומתגברת היכולת לנצח את הרשעים ובזכות כך מגיעים לזכות ולהגיע לא"י. נעבור על מדרגות הקדושה, ועל המקורות המובאים בכל מדרגה.

א. השתקת הרשעים

"וּלְפָעֲמִים ... וְאֵין לָהֶם כֹּחַ [למלאכים] אֲלָא לְהַשְׁתִּיק אוֹתָם בְּלִבָּד, שְׁלֹא לְדַבֵּר סָרָה בְּפָנֵינוּ, כִּי שְׁלֹא יִכְנסוּ דְבָרֵיהֶם בְּאָזְנֵי הַמּוֹרֶעַם. וּלְפָעֲמִים גַּם זֶה הַכֹּחַ אֵין לָהֶם – הַכֹּל לְפִי מַעוֹט הַקִּדְשָׁה." (תחילת אות י')

זוהי המדרגה הפחותה ביותר שהוא מתאר (אך מציין שיש עוד פחותות ממנה). שניתן רק להשתיק את הרשעים.

³¹ להרחבת הלימוד על "מלאכים" ראה: (שרקי, אתר הרב שרקי- סיכום שיעור על "מלאכים")

³² מאגיה- במובן של הפעלת הרצון הא-לוהי באמצעות פעולות טכניות שמצבו הערכי- מוסרי של נאדם הפועל אותם אינו רלוונטי.

³³ מתוך הבנת המגמה של הבריאה בניצחון "היושר" את "העגולים", כמובא תחת הכותרת "קדושה ומוסר".

ב. לדון את הרשעים בדיני האומות

"ולפנעמים... ואין להם אלא הלח הזה, לעורר כל האמות על הרשעים המוציאי דבת הארץ. כמו עקשו בגלות, שאין לנו כל לענש בעצמנו את הרשעים אלא... לדון אותם [הרשע] בדיניהם [דיני האמות] ולקבל מהם כל לרדף את הרשע. (אות ט').

המקורות

חבקוק א, ד

במדרגה זו מובא הפסוק מחבקוק: " [...] רשע מכתיר את הצדיק עליהן יצא משפט מעקל "

מפסי' ו' ואילך בפרק בחבקוק לומדים שהנבואה מדברת על ההרס שהאימפריה של הכשדים (שזהים במקרא עם הבבלים) זורעת במלחמותיה, ורש"י, מביא שהכוונה על המצור וחורבן המקדש שהמיט נבוכדנאצר. יש כאן תיאור איך בתחילת החורבן נבוכדנאצר עושה מצור על ישראל³⁴. ולכן, לפי רש"י, משפט התורה לאמיתה מתעקל.

יש כאן מציאות לאומית של תחילת החורבן והגלות שמקושרת לאחת ממדרגות הקדושה הנמוכה בגלות. בנוסף, ר' נחמן דורש שהמשפט של האומות, שיש שם ניצוצות של משפט דקדושה השרויות בין הקליפות, יוצא מעיקולו. בפשט, "יצא משפט מעוקל", מובן כך שהמשפט התעקל/התעקם בעקבות המפגש עם הרשעה.

תהילים קמ"ז

מגיד דברו [דבריו] ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל:
כלא עשה לו | לכליגוי ומשפטים בלידעום הללויה:

³⁴ הספר בפשט על הכינוי של ישראל כצדיק, ראה ספר העיקרים לר' יוסף אלבו:

ויורה על זה לשון תלונת חבקוק, שאמר: כי רשע מכתיר את הצדיק, על כן יצא משפט מעוקל, (חבקוק א') כי אף על פי שהיה יודע שישראל חוטאין וחייבין עונש, היה מתרעם על היות הגעת העונש לישראל ע"י נבוכדנאצר הרשע, כי היה ראוי שיגיעם עונש ע"י השם, אם במגפה או ברעב או בתחלואים רעים, כמו שחלו באיוב; או שתהיה ירושלים הפוכה כמו רגע כסדום. לא שיהיה הרשע מכתיר את הצדיק.

יש כאן הנגדה ברורה בין ישראל שיודעים את המשפט האלוהי לבין האומות שלא יודעות אותו. ר' נחמן לוקח את אי ידיעה זו לאמירה, כאמור לעיל, שיש כאן ניצוץ של משפט א-לוהי בין הקליפות.

ג. להביא מורך לב לרשעים

שְׁלֹפְעָמִים הִקְדִּשָּׁה כָּל כֶּף מַעֲטָת ... שְׁאִין כֹּחַ בְּיָדָם לַעֲנֹשׁ אֶת הָרָשָׁעִים בְּחֶרֶב וּקְטָלָא, וְאִין לָהֶם כֹּחַ אֶלָּא לְהַכְנִיעַ אֶת הָרָשָׁעִים בְּלֶבֶד וּלְהַבִּיא מָרָד בְּלִבָּבָם, אֲבָל לֹא לַעֲנֹשׁ אוֹתָם בְּחֶרֶב לְהַעֲבִיר אוֹתָם (אות ח')

מעל הבאת מורך בלב הרשעים באה המדרגה של ענישתם בקטילתם:

ד. קטילת הרשעים ע"י לקיחת הכח מאדום

"וְצָרִיד לְהַכְנִיעַ מִתְחִלָּה אֱלֹו הָרָשָׁעִים וְלַעֲנֹשׁ אוֹתָם בְּחֶרֶב וּקְטָלָא... וְכֹחַ הַזֶּה לַעֲנֹשׁ אֶת הָרָשָׁעִים אִי אֲפָשָׁר, אֶלָּא כְּשֶׁמְקַבְּלִין אֶת הַכֹּחַ הַזֶּה מֵאֲדוֹם, כִּי זֶה הַכֹּחַ שֶׁלֹו, בְּבַחֲיָנָת: וְעַל חֶרֶבֶד תִּחְיֶה (בראשית כז)" (באות ו' וממשיך באופן דומה באות ז')

כלומר שלפי רמת הקדושה יש כח להשתמש בכוח אדום בחרב- כדי להעניש את הרשעים.

המקורות

תהילים ס"ח יב-יג

אֲדֹנָי יִתְּנָאֲמַר הַמְּבֹשְׁרוֹת צָבָא רָב:
מִלְכֵי צָבָאוֹת יִדְּדוּן יִדְּדוּן וַיָּנֹת יָצִית תַּחֲלֶק שָׁלָל:

את פס' יב' יש כמה אפשרויות לפרד אבל היסוד הכללי הוא שמאמר ה' מבושר לקהל גדול, כאשר נראה שר' נחמן דורש את המילה "אמר", כמאמר האותיות שבהן מבקרים המלאכים, ואת המבשרות- כשייך למלאכים, לעניין שליחות בשורתם על ניצחון עם ישראל בא"י את העמים האויבים ועל רום מעמד ישראל בקרב עמי העולם- כפי שהובא בהמשך הפרק.

דוגמא לתיאור ניצחון ישראל את צבאות הגויים בא"י בפירושו של רש"י על הפס' הבא,:

מלכי צבאות הגוים ידדון ידדון. יתנדו וישלכו מתוך א"י וכנסת ישראל שהיא נות בית תחלק את שללם.

מעניין גם ההקשר של תחילת הפרק בתהילים, המביא שכוחו של ישראל מכוח מעמד הר סיני- דבר המקביל לנאמר באות ו' : "ובזכות התורה שפמשיכון, זוכין לארץ-ישראל".

תהילים צא

(ח) בַּק בְּעֵינֶיךָ תִּבְּיט וְשִׁלַּמַּת רְשָׁעִים תִּרְאַה: (ט) בְּיָדְךָ יְהוָה מַחֲסֵי עֲלִיּוֹן שָׁמַת מְעוֹנָה: (י) לֹא־תֵאָנֶה אֱלֹהֵי רָעָה וְנָגַע לֹא־יִקְרַב בְּאַהֲלֶךָ:
(יא) **כִּי מִלֵּאכֶיךָ יִצְוֶה־לְךָ לְשִׁמְרֶךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ:** (יב) עַל־כַּפֵּיךָ יִשְׁאַוּנָה פְּרִתְגֶּךָ בְּאַבְן רִגְלֶךָ: (יג) **עַל־שַׁחַל וּפְתָן תִּדְרֹךְ תִּרְמָס כְּפִיר וְתַנִּין:**

פסוקים אלה מתארים את הנאמר הדרשה שהמלאכים מענישים את הרשעים- המשולים כאן לנחשים.
וכאן, אחרי הניצחון במלחמה על הרשעים וקטילתם- מגיעים לא"י:

ה. הליכה לארץ-ישראל

ה. "וְנָצַרְךָ לְהַכְנִיעַ מִתַּחֲלָה אֱלֹהֵי הָרָשָׁעִים וְלַעֲנֹשׁ אוֹתָם בְּחֶרֶב וּקְטָלָא, וְעַל־יְדִיזָה יְכוּלִין אַחֲרֶיךָ לֵילֵךְ לְאַרְצ־יִשְׂרָאֵל." (אות ו')

בעצם כל הרשעים עליהם דובר עד כאן הם מוציאי דיבת הארץ, כפי שהובא בתחילת הדיבור על הרשעים באות ו' וכפי שהובא פה במדרגה ב' (אות ט').

המקורות

תהילים ק"ה

(מא) **פֶּתַח צִוֵּר וַיִּזְוְבוּ מַיִם** הִלְכוּ בַּצִּיּוֹת נָהָר: (מב) בְּיָזְכֹר אֶת־דָּבָר קִדְּשׁוּ אֶת־אֲבֹתָהֶם עֲבָדוּ:
(מג) וַיִּוָּצֵא עַמּוֹ בְּשִׁשּׁוֹן בְּרָנָה אֶת־בְּחִירָיו: (מד) **וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גִּוּיִם** וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ:
(מה) בַּעֲבוּרִי | שְׁמִרְתִּי חֲקִיו וְתוֹרָתִי יִנְצְרוּ הַלְלוּ־יָהּ:

פס' מ"א מופיע גם בתחילת הדרשה, באות ב', על הוצאת ה' מים מהסלע- "פתח צור ויזובו מים". זאת בשונה מההבנה הפשוטה המובאת במפרשים שמדובר בהכאת משה את הצור ברפידים בשמות פרק י"ז. פרשנות זו נסמכת הן על השימוש במזמור במילה צור ולא בסלע, כבמדבר כ', וכן בשל זה שהדבר מופיע כשבח ותהילה בדרך לכיבוש הארץ. ר' נחמן לא התייחס לסיפור מקביל זה בדרשתו.

הציטוט באות זו הוא מפס' מ"ד: "וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גִּזְיִים" כשהקשר של המזמור הוא יציאת מצרים על מנת לכבוש את הארץ משבעת העממים, וזאת בשביל שמירת התורה: "בַּעֲבוּר | שְׁמִרַת הַתּוֹרָה וְתוֹרָתוֹ יִנְצְרוּ" (פס' מ"ה). הדברים מתקשרים למה שמובא בדרשה הכנעת האויבים (הרשעים) ע"מ לזכות בא"י ובביאורי התורה.

תלמוד בבלי, ברכות ה' א

תנא, רבי שמעון בן יוחאי אומר: שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל, וכולן לא נתן אלא על ידי יסורין, אלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא.

יש כאן קישור בין התורה, א"י והעוה"ב.. הקישור בין התורה וא"י מובא בדרשה בבירור כמפורט לעיל, והקישור לעוה"ב הוא נחלתו של יעקב- כמובא תחת הכותרת "כוחו של אדום". עניין הייסורים שבזכותם נקנית א"י מזוהה עם הרשעים דוברי דיבת הארץ. כלומר שניתן להבין שבאמת הזכייה בא"י היא בזכות קטילת הרשעים והזדככות בעזרת הייסורים. כאשר הייסורים הם בגלל ההתרוממות במעלות הקדושה המשנה את התודעה הקיומית והזהות, והייסורים הם ההתנקות וההזדככות מחלקי האישיות הקודמים שאינם במעלות הזהות ומעלת זה הקדושה החדשה³⁵.

בראשית כ"ז

(לט) וַיַּעַן יַצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲלֹא מְשֻׁמֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשְׁלֶךָ וּמִטָּל הַשָּׁמַיִם מַעַל: (מ)
וְעַל־חֲרִיבָתָהּ תִּחְיֶה וְאֶת־אֶחִידָהּ תַעֲבֹד וְהִיא כְּאִשֶּׁר תִּרְיֵד וּפְרִקֶתָּהּ עָלָיו מַעַל צִנְאָרָה:

ר' נחמן מביא את הברכה לעשו בדיבורו על אדום בגלל הזהות המושרשת ביניהם במקרא: "עשו הוא אדום" (בראשית לו פס' א' ו-ח'). מעניין לראות שהברכה לעשות על כישרון החרב ניתנה לו יחד עם ברכת התבססותו בחיי העוה"ז, שגם לזה נתייחס בהמשך.

³⁵ ראה פירושו של הרב אשכנזי (ראה להלן: "בנקודות מוצא לקריאה החדשה") על איוב ב- (אשכנזי, סוד מדרש התולדות, כרך ד', תשע"ב, עמ' 218-175, הפרק "ייסורי הצדיק")

איסוף המקורות

המקורות מספר חבקוק, תהילים בפרקים קמ"ז, ס"ח וק"ה וכן הגמרא בברכות, מתייחסים לעם ישראל ולא"י, ואילו הרשעים, דוברי דיבת הארץ, הם בפסוקים בחבקוק ובתהילים ס"ח וק"ה העמים האויבים הנמצאים בארץ. ולכן המקורות מחזקים את קריאת הדרשה כתכנית לאומית-גאולית בא"י, ועל כך נרחיב להלן בחלק על שתי הקריאות השונות בדרשה

3. היחס בין שני החלקים (א'-ה', ו-ו'-י')

שני החלקים מתארים התרחשויות שונות. הנה שתי השוואות לדוגמא :

א. בראשון המגמה היא לשוב ולהתקשר לביאורי התורה, מתוך חיבור ל"לב העליון" ובחלק השני המגמה היא להגיע לא"י.

ב. בראשון מתוארת מציאות של הצדיק הדורש לחסידיו ובדבריו יש גם את ה"מטה עוז" הנותן לו להכניע את הרשעה שבחסידיו, ובשני מןבא שבזכות לימוד מאותיות התורה שמתחדשת, נבראים מלאכים המנצחים את הרשעים, "מוציאי דיבת הארץ הרעה", כאשר המעלה הגדולה לנצחונם היא "בחרבא וקטלא".

להלן נציג שתי קריאות בדרשה שיתייחסו לאיך ניתן לקרוא את שני החלקים ומה היחס ביניהם.

פרק שלישי: שתי קריאות בדרשה- מבט

של גאולה עכשווית וקריאה לאור חזונו

המשיחי של ר' נחמן

1. קריאת הדרשה לאור החזון המשיחי של ר'

נחמן

אברהם יצחק גרין מתאר בספרו את ההתעוררות והפעילות המשיחית של ר' נחמן בשנים תקס"ה-תקס"ו³⁶. אחרי ניתוח מקיף של החלום והדרשה³⁷, שאכמ"ל להביא אותם, הוא מביא את השערתו לאופן שבו הדרשה מכוונת לתוכנית מעשית של ר' נחמן, לשם הגשמת חזונו המשיחי. הוא מבין מהדרשה של הפרק, שר' נחמן רואה עצמו בבחינת משה החדש היכול לתקן את חטא מי מריבה, לעורר רחמים ולתקן את העולם כולו, דרך המהלך הראשוני שממלכת רוסיה תסייע בעליה המונית לא"י:

ר' נחמן הוא משה החדש העורך את הכוחות הרוחניים העומדים לפקודת הצדיק כדי להביא את הגאולה. המוקד האמיתי של כל מהלכי חייו עומד כאן לפנינו. ההתכנסות יחדיו של חבורת חסידיו, דרושיו ותפילותיו היוצאות מן הלב- כולם חלקים של תכנית גדולה, שמטרתה לאפשר לבני ישראל לעבור בארץ אדום (קרי: רוסיה) כדי לחזור לארץ הקודש כיון שישראל הנפוצים בגלות אינם מסוגלים לגבור על אדום בכוח הוגה ר' נחמן בנסיון להשפיע על הממשלה הרוסית שתיאות לקבל את עזרתם של הצדיקים. צריך לגבור עליה בכוח יראת ה', שתניע אותה להרשות לצדיקים שיענישו את 'הרשעים' (אולי המשכילים), ועיי"כ יודבר האויב הרוחני ותותר השיבה לא"י.

בהצעתו של גרין יש את ראיית כל מפעל חייו של ר' נחמן כמכוון לתהליך הגאולה- דרושיו ותפילותיו וקיבוץ חסידיו. אלה הם דרשות ותפילות הצדיק וקישורו העמוק לקהל שומעיו שמתוארים בחלק הראשון בדרשה. הם הכוח לזכייה במעלות קדושה הנותנות כוח להשתמש בכוחו של אדום, שגרין מייחס בריאליה לשלטון בו נתון ר' נחמן- האימפריה הרוסית, על מנת להכריע את הרשעים ולשוב אל הארץ.

³⁶ (גרין, תשמ"א, עמ' 176-211, פרק חמישי, מאמצים משיחיים)

³⁷ (גרין, תשמ"א, עמ' 194-200)

אין לדעת אם זו אכן היתה תוכניתו, אך תיאור זה דומה בעקרונותיו לחזונו של ר' נחמן ב"מגילת סתרים"³⁸ על פועלו של המשיח עצמו. דמות זו של המשיח היא שילוב של דמותו של ר' נחמן עצמו ורעיונות העולים מסיפוריו ודרשותיו.

"מגילת סתרים" היא שתי שיחות של ר' נחמן הרשומות בדרך קיצור ושנאמרו בשני מועדים: באב תקס"ו ובאב תקס"ט. כאשר השיחה הראשונה שרדה חלקית והשיחה השנייה מרחיבה ומפרטת את הראשונה. בשיחה הראשונה, הקצרה, מתוארת עליית קרנו של המלך המשיח בעיני מלכי אומות העולם. המלכים יתנו לו דברי ערך, שתמורתם יקבל את קרקעות ארץ ישראל מהסולטאן העות'מאני (ה'תוגר'). לאחר מכן יבנה ארמונות בעיר המלוכה לו ולכל המלכים, ייטע פרדס שבו יגדל צמחי מרפא ויישא דרשה יומית אחת לעם ישראל ואחת לאומות העולם. בשיחה השנייה, הארוכה, נוסף כי גילו של מלך המשיח יהיה 12 שנים בלבד. תחילת דרכו תהיה כרב גדול בישראל, הוא יקבל את א"י בעסקאות חליפין, יקדש אותה ויהפוך למלך ישראל. בהמשך יהיה לקיסר האומות כולן.

ב"מגילת סתרים" המשיח מוצג כדמות מופת של הצדיק. בשיחה השנייה מפורטת דרך השפעתו לעולם כולו, שבנוסף לדרשותיו, אותם הוא נושא לישראל ולאומות, הוא ניחן בקסם אישי, בחוכמה פורצת דרך וביצירה מוזיקלית חדשנית. אלה יביאו את מאזיניו ליכולת הנפש'. בנוסף, הוא ינסח תפילות ו'נימוסים' עבור בני אומות העולם, ויקיים סדר יום של טיפול בחולים, התבודדות, תפילה ונגינה.

המרכזיות של המשיח דומה למרכזיות של הצדיק המתואר בחלקה הראשון של הדרשה, כמו בתמונה שמציג גרין. והשימוש בכוחו של אדם נראה כמהלך פשוט ולא מורכב, שמסתכם בקניין הארץ מהסולטן העות'מאני בעבור המתנות והקרקעות בהם זכה המשיח בזכות מציאת החן שלו בעיני מלכי האומות. ב"מגילת סתרים" אין מלחמה וניצחון הרשעים "בחרבא וקטלא" כמובא בחלק השני אלא "יכולם יתבטלו אצלו בלי רעש ומלחמה רק מחמת החן וההשתוקקת אליו"³⁹. כלומר הסיפור של הגאולה מסתכם באישיות של המשיח- צדיק, דרושיו ותפילותיו שמתפשטים מחסידי, לעם ישראל ולאומות העולם תוך כדי המהלך של קניינה של א"י. שמשם ממשיכה פעילותו בעוצמה של אימפריה עולמית שכל העולם נוהים למקום מושבו- ולכל פעולות התורה, התפילה, ההדרכה והמרפא שלו.

בהשערותו של גרין לאור אישיותו של ר' נחמן והתפיסה המשיחית העולה מדבריו ומעשיו, בעיקר בתקס"ה- תקס"ו, עולה תמונה דומה: הדגש הוא פעולת הצדיק בדרשותיו, תפילותיו ומציאת החן שלו, שיחד עם חסידי מתפשטת השפעתו אפילו עד ממשלת רוסיה להכריז את הרשעים ובכך יפתח השער לכניסה לא"י.

³⁸ (מרק, מגילת סתרים: חזונו המשיחי של ר' נחמן מברסלב, תשס"ו)

³⁹ ובהמשך: "ויעשה לכולם נימוסים ויתקן להם תפלה וככה יתנהג עד שיתהפך שפה ברורה וכו' לכולם."

(מרק, מגילת סתרים: חזונו המשיחי של ר' נחמן מברסלב, תשס"ו, עמ' 58), בחלק השני במגילה, שורות 64-67

מכאן עולה כיצד אצל ר' נחמן החלק הראשון בדרשה הוא המוקד והוא הוא הרוח החיה לדמות המשיח שמאיר לעולם כולו. עד כדי כך זהו המרכז, עד שלא מוזכר בית המקדש ב"מגילת סתרים", וניתן מכאן להבין שהמלך המשיח, וממשיכי השושלת שלו, הם הצדיק האולטימטיבי, והם ממלאים את מקומו של ביהמ"ק⁴⁰. החלק השני, שממנו ניתן ללמוד את הדרך להתרוממות כאשר יורדים במעלות הקדושה, נראה כנתפס כשולי. התעצמות השפעתו של מלך המשיח, גורמת ממילא לשיתוף פעולה מאומות העולם לשם קניית א"י, העלייה אליה ובניין הממלכה המשיחית.

עובדה זו מחדדת את ההבדל בין התודעה בגולה לתודעה האמונית-ציונית (זה הכינוי שהשתמש בו מכאן והלאה), הכוונה לגישה האמונית של הרב אשכנזי ותלמידו הרב שרקי שאיתה נקרא את הדרשה במבט חדש. הרב אשכנזי היה תלמיד חבר של הרב צבי יהודה קוק (הרצי"ה) והרב שרקי תלמידו, ושניהם יונקים מתורת הרב קוק (אם כי יש לעמוד מה הייחודיות של הרב אשכנזי אל מול הרב צבי יהודה, שאכמ"ל). בצורה כללית ניתן להצביע עליה כחלק מהאמונה התופסת את המהלך הציוני דרך הקבלה ופנימיות התורה. כיום נושאי דגלה הם אלה שספגו מבית מדרשו של הראי"ה קוק ובנו הרצי"ה, אך את שורשי גישה זו ניתן למצוא עוד בבית מדרשו של הגר"א ואצל מבשרי הציונות הרב יהודה אלקלעי והרב אליהו גוטמכר. מדובר בהבדל בין חזון גאולי הנשען בלעדית על דמותו המיתית-מיסטית-ניסית-פלאית של המלך המשיח, לבין הגישה שדרך הגאולה מתחילה "קמעא קמעא" בדרך הטבע⁴¹. מה שמעלה את השאלה: כיצד ניתן לקרוא את הדרשה מתוך גישה הפוכה זו?

2. הקדמות לפני הקריאה החדשה - עקרונות

ומחשבות בעקבות הביאור הראשוני

נקודות המוצא של הקריאה החדשה

כאמור, קריאה אמונית מחודשת של הדרשה דורשת בירור, משום שהיא שונה מחזונו המשיחי של ר' נחמן. וחשוב להעלות תחילה כמה נק' חשובות לגביה:

⁴⁰ הדבר מתמיהה מאוד, בלשון המעטה: איך אפשר להבין שינוי כזה ממסורת ישראל! להרחבה ראה: (מרק, מגילת סתרים: חזונו המשיחי של ר' נחמן מברסלב, תשס"ו, עמ' 150-143), הפרק על בית המקדש

⁴¹ הביטוי "קמעא קמעא" לקוח מתוך דברי רבי חייא לרבי שמעון בן חלפתא בירושלמי ברכות א, א:

רבי חייא רבא ורבי שמעון בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתה וראו איילת השחר שבקע אורה. אמר רבי חייא רבה לר' שמעון בן חלפתא בי רבי כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קימאה קימאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת.

על המשמעות הפנימית של תיאור זה ראה בתחילת השיעור של הרב שרקי: (שרקי, מכון מאיר- התעלות העולם במשנת הרב קוק)

א. **המוטיבציה** : נק' בסיסית במפגש של אדם בימינו עם מקורות יהודיים היא שפעמים רבות הוא נפגש עם מקורות יהודיים שהחותם של מרקם החיים השונה שבהם הם נאמרו משמעותי. מה שמעלה את השאלה מה הקשר של הדברים לחיי? בקריאה זו ישנה התייחסות לשאלה זו ביחס לדרשה.

ב. **מושגים** : ישנם מושגים שבהם ר' נחמן משתמש שאותם נסביר דרך הוגים מתקופתו: הרב אשכנזי, הרב שרקי והרב שג"ר. בעיקר כדי לתווך את המושגים לתודעת ימינו, וגם כי ר' נחמן לא פועל כפילוסוף אשר מגדיר את המושגים בהם הוא משתמש⁴². לעיל נגענו במושגים "אותיות", "מלאכים", "גאולה" ולהלן נתייחס למושג "קדושה", "עולם הבא", "משיחיות" ועוד. יש לבירור המושגים תפקיד חשוב, ובהקשר זה כדאי לתת תשומת לב לדברי הרב אשכנזי: "הלא-דתיים מושפעים, אמנם, מהתרבות המערבית, אבל לדאבונו הדתיים, בהכללה, מושפעים מהדת המערבית"⁴³. כלומר שהרבה מהמושגים שאנו משתמשים בהם מושפעים מהאופן שבו התגלגלו מושגי הקדושה והאמונה בנצרות, ולכן יש צורך להבין אותם מחדש במובנם הישראלי-יהודי

ג. **הקריאה בדרשה תהיה מתוך העקרונות העולים ממהלכה** ולא מתוך דקדוק בפרטיה ובשלביה, הדבר היה נכון גם בקריאה לאור חזונו של ר' נחמן, כאשר ראינו שהקשר בין החלק השני בדרשה לבין חזונו לא היה מובהק.

ד. **המשמעות של קריאה זו לתורת ר' נחמן** : ברור שאין זו קריאתו של ר' נחמן, שכן היא מציגה חזון גאולי, החובר למציאות התפתחותה של מדינת ישראל, שכאמור שונה מחזונו, אבל היא מאפשרת נק' מבט חדשה לדרשה ולמשנתו ומאפשרת ההעמקה נוספת בהן. היא גם מאירה שיש בתורתו מעבר לתפיסותיו (במקרה זה ביחס לחזון המשיחי). גישה זו, המחפשת את החיבור בין תורתו לחיינו אנו, מאפשרת גם למי שאינו רואה עצמו חסיד של ר' נחמן, לקחת את הייחודי בתורתו לעולמו האישי והאמוני.

כאמור לעיל, קריאתנו תהיה בהשראת משנת הרב שרקי, ושיעוריו על דרשה זו וכן משנת רבו, הרב אשכנזי. אברר בהשראתם מושגים ורעיונות, ומתוכם אקרא את הטקסט באופן שיאיר אותו ביחס למהלך התחיה הישראלית הגדולה בה אנו חיים. על קריאה זו לאור חזונו ויחסו של ר' נחמן להשכלה נתייחס תחת הכותרת "בעקבות שתי הקריאות", אך עד הניסיון ליישב את הדברים יש כאן הזמנה לקריאה אחרת- באופן המתאר את המפעל הציוני ונותן מחשבה על העתיד לבוא.

⁴² ראה הערה 37, עם ההפניה למאמר של הרב יצחק קלימן- (קלימן, תשע"ז). ניתן לראות מהבירור שלו למושג אחד, הדגמה למורכבות בהבנת עוד מושגים אצל ר' נחמן, מהסיבה הנ"ל, שהוא אינו עוסק בבירור מושגים בהם הוא משתמש.

⁴³ (אשכנזי, מספד למשיח?, תשס"ו, עמ' 53)

א. כוחו של אדום

באות ו', כאמור לעיל, בדיבור על לקיחת כוח החרב מאדום, מובא הפסוק "על חרבך תחיה" שנאמר על עשו (מדרגה ד'). החיבור בין אדום לעשו הוא מהפסוק "עשו הוא אדום"⁴⁴, ובתודעה היהודית ברור מיד הקישור של עשו ואדום למלכות יוון ורומא⁴⁵. המשמעות עבורנו היא היותם של יוון ורומא ערש התרבות המערבית. כלומר עשו הוא אדום הוא אימפריות יוון ורומא והן תרבות המערב...

כאן יש לשים לב שלא החרב לבדה, היא הכישרון והתכונה היחידים של עשו/ אדום / רומי. תכונתו הכללית של עשו, היא שייכותו לעולם הזה. דבר זה מובא גם בברכה של יצחק לעשו (שראינו לעיל) "הֲלֵהּ מִשְׁמַנִּי הָאֶרֶץ יִהְיֶה מִשְׁבָּד"⁴⁶, ודברי חז"ל על פסוק זה⁴⁷.

לעומת עשו שייך רק לעוה"ז, ליעקב יש חלק לעוה"ז ולעולם הבא⁴⁸:

עשו מונה לחמה שהיא גדולה, ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה, אמר רב נחמן והוא סימן, עשו מונה לחמה שהיא גדולה, מה חמה הזאת שולטת ביום ואינה שולטת בלילה כך עשו יש לו חלק בעולם הזה ואין לו חלק בעולם הבא, יעקב מונה ללבנה שהיא קטנה, מה הלבנה הזו שולטת בלילה וביום, כך יעקב יש לו חלק בעולם הזה ובעולם הבא.⁴⁹

אמירה זו נמצאת בעוד מקורות, ועליה יש להוסיף את פאר המשפט הרומי כדברי רבי שמעון בן לקיש:

⁴⁴ בראשית לו פס' א' ו-ח'

⁴⁵ קישור ליוון ראה מגילה ו' ע"א, ולרומי ראה גיטין י"ז ע"א וכן ישנם מקורות רבים

⁴⁶ בראשית כז, לט

⁴⁷ בראשית רבה ס"ז ו' ועוד

⁴⁸ העוה"ב נושא בחז"ל שתי משמעויות:

א. גמול העולם הבא הוא לנשמה בלבד, ותחילתו מיד לאחר המוות, לאחר היפרד הנשמה מהגוף ("עולם

הנשמות"). נציגה המובהק הוא הרמב"ם.

ב. גמול העולם הבא הוא לגוף ולנשמה יחד, ותחילתו בתחיית המתים, עם שובה של הנשמה אל הגוף ("העולם

המתוקן"). נציגה המובהק הוא הרס"ג.

מתוך (ויקיפדיה- העולם הבא) ולהרחבה ראה: (אתר הרב שרקי- העולם הבא), שם הוא מרחיב גם על מיהו "בן העולם הבא", שאפשר לראות כיצד ביטוי זה מתכתב עם האופן שבו ר' נחמן מביא את המושג "עולם הבא", ראה מאמר: (קלימן, תשע"ז)- המאמר נמצא באתר "אסיף".

⁴⁹ בראשית רבה ו' ה'

אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ, הִנֵּה טוֹב מְאֹד, זֶה מַלְכוּת שְׁמַיִם, וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד, זֶה מַלְכוּת הָרוּמָאִים. וְכִי מַלְכוּת הָרוּמָאִים טוֹב מְאֹד, אֶתְמָהָא. אֶלָּא שֶׁהִיא תוֹבֶעַת דִּיקוֹן שֶׁל בְּרִיּוֹת, שְׁנֵאָמַר (ישעיה מה, יב): אֲנֹכִי עָשִׂיתִי אֶרֶץ וְאָדָם עָלֶיהָ בְּרִאֲתִי.⁵⁰

מקור המילה "דיקון" במדרש זה הוא מהמילה "דיקי" ביוונית שפירושה משפט⁵¹. כלומר יש כאן הערכת המשפט הרומי לפאר הבריאה, שראוי שיאמר עליו "והנה טוב מאוד", משום הסדר החברתי שהוא מעניק. הרב אשכנזי מרחיב את המשמעות של החוק הרומי, והיחס בינו לבין המוסר העברי:

הלגליות מאפיינת את רומי. אינך רשאי לעשות דבר אם זה לא חוקי. אולם איש לא יתבע שהחוק יהיה החוק המוסרי. הלגליות המשפטית היא בצד אחד והמוסר הוא בצד האחר. דואליות מוחלטת. אם החוק מאפשר לי לגנוב, אגנוב אותך, גם אם זה נוגד את העיקרון המוסרי האוניברסלי. אם כך, איך ריש לקיש יכול לשבח את רומי על כך שתשובתו - והיא אליבא דאמת, היא שעבור העמים הברברים שחיו אז באימפריה הרומית או סביב לה, עצם קבלה מסגרת לגלית כלשהי, המחייבת כל אחד, היא התקדמות חיובית. התקדמות זו נחוצה כדי שאותם עמים יוכלו, בבוא היום, לשמוע את המסר שיש לישראל להפיץ בקרב האומות: החוק האמתי הוא החוק המוסרי. אולם כל עוד הם לא התרגלו לעצם המושג הזה "חוק" - אפילו אם מבחינת ישראל, הלגליות הזו פסולה משום שהיא אינה מזוהה עם המוסר, אין אפשרות לישראל למלא את משימתו. קבלת הלגליות הרומית היא אפוא שלב מוקדם הכרחי, לפני קבלת הרעיון שהחוק האמתי צריך להיות החוק המוסרי⁵².

על גדולתו של עשו ועל מהלך "העלאת הניצוצות" שעם ישראל צריך לעשות ביחס לכוחותיו ניתן למצוא בסיפור על שראשו של עשו נקבר במערת המכפלה⁵³. יש להרחיב על המשמעות הפנימית של סיפור זה, בדרך קיצור המכוון בסיפור הוא להפנים את ההבטחה והיכולת להעלות את כוח חכמתו של עשו בעוה"ז⁵⁴: כוחו המדעי וחכמת המלכות והממשלה - מלחמה ומשפט. במובן זה משיח נמצא ב"פיתחה של רומי"⁵⁵ (כהכוונת אליהו הנביא לשאלת רבי יהושע בן לוי היכן למצוא את המשיח).

את הקישור בין עשו לבין חרב, משפט והעוה"ז ניתן לראות בדרשה עצמה. מלבד החרב והשימוש בדיניהם של אומות העולם⁵⁶ שראינו לעיל. בהמשך הדרשה מובא החיבור בין עשו לעוה"ז (אות י'): :

⁵⁰ בראשית רבה ט' ה'

⁵¹ (אשכנזי, סוד מדרש התולדות כרך ו', תשע"ה, עמ' 256)

⁵² (שם, שם) וראה המשך דבריו המאלפים שם.

⁵³ סוטה י"ג ע"א

⁵⁴ ראה יערות דבש דף קמ"ה ע"א, בשם האר"י ז"ל, כי ראשו של עשו היה בקדושה.

⁵⁵ סנהדרין צ"ח ע"א

⁵⁶ הדין והמשפט שבדרשה מיוחס לאומות העולם - אך החיבור לאדום, שנמצא במרכז חלק זה של הדרשה, מתבקש.

(ח) אָעבֿרָה נָא בָאָרְצֶךָ – שְׂרָצוּ לִילֶךְ לְאַרְצֵי־שְׂרָאֵל דֶּרֶךְ כְּחוֹת שֶׁל אָדוֹם כְּנִ"ל, לְקַבֵּל מִמֶּנּוּ כַּח לַעֲנֹשׁ אֶת הַרְשָׁעִים בְּחֶרֶב וּקְטָלָא, כְּדֵי שְׂיֻכְלוּ לִילֶךְ בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ, מִלְּפֹ שֶׁל עוֹלָם, וְלֹא בְּשִׁבִיל תַּעֲנוּגֵי הָעוֹלָם הַזֶּה. וְזֶה:

(ט) לֹא גִלְךָ בְּשָׂדֶה וּבְכָרֶם וְלֹא נִשְׁתַּה מִי בָּאָר – זֶה בְּחִינַת תַּעֲנוּגֵי הָעוֹלָם הַזֶּה, כָּל זֶה אֵין רְצוֹנִנוּ, אֶלָּא רְצוֹנֵנוּ: "דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ גִּלְךָ" כְּדֵי שֶׁלֹּא יִמְנְעוּ אוֹתָנוּ הַרְשָׁעִים מִלִּילֶךְ בְּדֶרֶךְ מִלְּפֹ שֶׁל עוֹלָם.

כלומר השדות, הכרמים והמים של אדום הם תענוגי העולם הזה, וזאת לא דרכנו. הכוח שאנו מקבלים מאדום הוא רק בשביל ללכת בדרך ה'. מטרה זו היא העומדת ביסוד המלחמה ברשעה.

ב. הקדושה שמביאה את השלום והמלחמה

ברשעה

קדושה ומוסר⁵⁷

מוסר לחימה היא סוגיה שנמצאת בליבת השיח בימינו, ובמיוחד במציאות של עם ישראל- באופן יומיומי היא צפה תחת כותרות ואירועים שונים. זאת הסיבה שנעמוד על היחס בין שלום מלחמה ומוסר. זאת נעשה גם תוך בירואר היחס בין קדושה ומוסר- שכן בדרשה מתמקד ר' נחמן בקדושה, שעליה במעלותיה מאפשרת את הניצחון על הרשעה, מאפשרת את ההגעה לא"י ואת ההגעה לשלום אמיתי, מתוך חיבור נשמתו של הצדיק לחסידיו בתורה ובתפילה, מציאות של שלום שבה כל אחד נמצא על מקומו.

לבירור היחס בין מוסר וקדושה יש חשיבות רבה גם להבנת המושג "קדושה" באופן המשוחח עם התודעה הרווחת בימינו. (ראה לעיל, בהתייחסות למושגים ב"נקודות מוצא לקריאה בדרשה"). שכן הקדושה יכולה, בהשראת התפיסה הנוצרית, להיות מובנת באופן מאגי- מיסטי, ולהיות מופרדת ממוסר⁵⁸. זאת בניגוד לגישת הרב אשכנזי, שמסביר כיצד מרכז הבריאה והקיום הוא המוסר, וכן גם יש להבין את הקדושה- מתוך ההקשר המוסרי. הסיבה שבגללה הוא הרחיב את

⁵⁷ חלק זה מבוסס על סוד מדרש התולדות כרך ג' ו-ד' שמבססים את היסוד המוסרי שבבריאה והקיום האנושי. שלושת הפרקים האחרונים של כרך ג' (אשכנזי, סוד מדרש התולדות כרך ג', תשע"ב, עמ' 395-257) ושני הפרקים שבתחילת כרך ד' (אשכנזי, סוד מדרש התולדות, כרך ד', תשע"ב, עמ' 140-41), עומדים על הבריאה כמעשה מוסרי לאור תורת הצמצום של האר"י ומושגיו, ועל כך נרחיב בחלק זה. בנוסף הרב אשכנזי עומד על הקשר בין ההתפתחות המוסרית של האנושות בעת החדשה (למשל במהפכה הצרפתית) והקשר בין התפתחות זו לתקומה הציונית של עם ישראל, מה שיורחב בחלק על הקריאה הציונית בדרשה (אשכנזי, שיעור דמעה, תשע"ו, עמ' 173-166, בפרק ממלכת כהנים).

⁵⁸ כפי שהעלנו את חשיבות בירור המושגים. על הבעייתיות המרכיב ראה הערה 12 וכן מיסטיקה במובן של איבוד האישיות כדי להיבחר באינסוף, בעייתית במגמת למחיקת האישיות.

ההסברה על התשתית אמונית זו היא כי הוא נפגש בבקשה באופן גלוי וסמוי, לתפיסה המוסרית של אמונת ישראל, מקהל תלמידיו שורדי השואה. הוא שמע את השאלות הנוקבות (בין שנשאלו ובין שלא היה עוז להעלותם) על מציאות הרע בעולמו של אלוהים ושאלה כלפי התרבות המערבית, שמנושאת את דגלה, גרמניה בתקופת הוויימאר, יצאה גרמניה הנאצית שחוללה את השואה ומלחמות העולם. הוא ראה ששומעיו יכולים להזדהות עם גישה זו, בגלל התפתחות התודעה המוסרית. את דבריו הוא משתית על המסורת הקבלית שקיבל ממשפחתו ומבוססת על תורת הצמצום של האר"י⁵⁹. הוא לוקח את התובנות מעולם הסוד ומסביר אותם בדרך הסברה של השפה והמושגים המודרניים (מתוך היכרות עם עולם הפילוסופיה של ימיו)⁶⁰. נביא את גישתו בקיצור נמרץ (אף כי כך לא מובן הגיונה הפנימי, אך קצרה כאן היריעה) דרך כך שנדרש תחילה לשאלה: מהו מוסר?

המוסר הוא לתת ל"אחר" מקום להתקיים⁶¹, ומכאן הבריאה היא המעשה המוסרי המוחלט כי בא נתן הקב"ה לבריאה, האחר המוחלט שלו, שהיא סופית מוגבלת לעומת היות הבורא מושלם ואינסופי, להתקיים. האדם הושם כנזר הבריאה בעצם היותו בריה עם מגמת התפתחות מוסרית-שמאירה בהתפתחותה זו לכל הבריאה/ההוויה. והאדם קונה את קומתו המוסרית בעצם זה שהוא הולך ונותן מקום לסביבתו האנושית ולעולם להתקיים ולצמוח.⁶²

תכלית ההתפתחות המוסרית האנושית היא בעצם הקדושה, בהיותה "נתינת מקום" לאחר המוחלט שלה, האינסוף ברוך הוא, להיות נוכח בעולם. זה מתאפשר רק עם בד בבד ישנה אחווה ונתינת מקום לצמוח ולהתקיים, בין הבריות בעולם. דרך נוספת להבנת הקדושה היא באחדות המידות- לגלות את הנהגת הייחוד של הקב"ה בעולם דרך מציאת השלום בין הערכים השונים בעולם. זהו תפקידו של עם ישראל⁶³ בעולם, וזהו מהלך שמתחיל בייחודים בעולם הספירות⁶⁴.

עוד נושא, שיתקשר בהמשך לתפיסת המשיחיות, הוא קניית הבריות את זכות קיומם. הקב"ה נתן ונותן חיים לבריותיו בחסד, כמתנת חיים, אך היסוד המוסרי הוא לתת לאחר מקום להתקיים-

⁵⁹ דרך זקנו, הרב יוסף אבן טובול, מגורי האר"י, בעל "דרושי חפצי בה".

⁶⁰ הבנתו כך את גישת הרב קוק ב"שימוש במושגים קבליים במשנת הרב קוק" (אשכנזי, סוד מדרש התולדות, כרך ד', תשע"ב, עמ' 139-133), תואמת את דרכו שלו.

⁶¹ שמעשה הבריאה הוא יסוד המוסר, הוא אקט של חסד גמור עם ה"אחר" - האקט המוסרי בתכלית... הוא בראש ובראשונה אקט מוסרי משום שהוא נועד לאפשר לאחר של הבורא להיות, להימצא. (אשכנזי, סוד מדרש התולדות כרך ג', תשע"ב, עמ' 329)

⁶² הרחבה במאמרו של הרב אשכנזי "שבת ה' ", שמתורגם ע"י הרב אליהו זיני בספר (שוראקי, תשס"ט)
⁶³ איחוד המידות, ...איחוד ההפכים הוא ללא ספק הנקודה העיקרית של תורת ישראל, ועם ישראל במהלך ההיסטוריה שואף ללא הפסק להגיע לנקודה זו. אין זה מקרי אם החברה היהודית בכלל ובארץ ישראל בפרט מאופיינת על ידי חוסר אחדות. זו השאיפה שלנו - לאחד את כל ההפכים, וכל עוד משימה זו אינה מושגת, תיקון העולמות אינו יכול להסתיים. מתוך (אשכנזי, סוד מדרש התולדות, כרך ד', תשע"ב), בפרק "תיקון העולמות"
⁶⁴ ראה (אשכנזי, סוד מדרש התולדות כרך ז', תשע"ח): פרק "מפגש בבאר" הערה 41

איחוד הספירות, ...איחוד ההפכים בעולם העליון... הוא קשה מאוד להבנה. אולם עלינו לדעת שלפי התורה קיים קשר ישיר, מהותי ביותר בין הקורה בעולם העליון ובין המתרחש בעולמנו, בהיסטוריה. דבר אינו יכול להתרחש אם קודם כול לא קרה משחו בעולם העליון.

בזכות עצמו, ולא כמתנת חנין, כך שיוכל לעמוד ולהעמיד עצמו על רגליו, וזאת בכך שיקנה הוא את הקיום המוסרי. נק' זו חשובה ביחס לתפיסה המשיחית, האם היא נתפסת כנסית- פתאומית או כפועל יוצא של תהליך צמיחה ובנייה של האדם ושל עם ישראל- כפי שנרחיב ב"קריאה הציונית".

נושא נוסף, שמאיר את "העלאת הניצוצות" של כוחו של אדם הוא "היושר והעיגולים". הרב אשכנזי מסביר כיצד היסוד המוסרי של הבריאה בא לידי ביטוי בשני אופנים: "העיגולים"- המציאות של הסדר, כמו שהיא מתגלה בחוקים של המציאות הטבעית כולל זו האנושית, ו"היושר"- גילוי הצד של הרצון והבחירה, המוסר והערכים, שמתגלים בעולמנו באדם.

היושר מנצח את העיגולים, מסביר הרב אשכנזי בעקבות דברי הרב קוק, כאשר דבריהם נסמכים על המסורת הקבלית⁶⁵. היושר קשור לתפקיד ישראל בעולם- שהאדם, במלוא קומתו, יהיה בשיח של פנים אל פנים עם ה'. כשמציאות של הסדר הטבעי והחברתי של "העיגולים" תפקידה לסייע ולשרת מגמה זו. מתוך הבנה זו, לקיחת הכוח מעשו ע"מ להגיע לא"י ולהכריז את הרשעים, מובן באופן תודעתי רחב, מעמיק וקיומי.

כדי לתת כיוון ראשוני של מענה לשאלה על פעולת ההשגחה האלוהית במעשה הגאולה הציוני, שהיא מופיעה כפעולה בדרך הטבע וב"קמעא קמעא", נעמיק מעט על כך שביסוד מציאות "העיגולים" עומדת המגמה של "היושר". שמה שמתגלה בחיים הוא רק מציאות "העיגולים" יש מצב של "הסתרת פנים", שבו העולם נראה כמתפקד במנגנוני החוקים הטבעיים. מצב זה מזמין את המחשבה ש"אין א-לוהים" והכל רק טבע. מצב זה, לפי הרב אשכנזי, נובע מהרצון הא-לוהי לתת אוטונומיה לאדם, בגלל העקרון המוסרי שהזולת יעמוד על רגליו, ויקנה את קומתו המוסרית בזכות עצמו⁶⁶.

דרכה של הקדושה לשלום האידיאלי

נושא מרכזי בדרשה נמצא נושא הניצחון על הרשעה ועל הרשעים. התבוננות בדרך לניצחון במלחמה זו- עד לשלום האידיאלי, מזמינה להרחיב את המבט על מאבקים ומלחמות בעולם. נציג פה מבט שמראה את ההדרגה במציאות ממלחמת ההישרדות של בע"ח בטבע עד למציאות גאולית של שלום, שכל אדם נמצא בחיים הראויים לו במהותו ובמקומו הנכון. התהליך של האנושות בדרך לשלום המיוחל עוברת דרך שימוש בחכמה האנושית ובעוצמה הטכנולוגית, שהביאו ומביאות למימדי הרס מלחמתי קטסטרופליים, אך המגמה של המוסר והקדושה, כפי שהובא

⁶⁵ ראה במאמר הסקירה המכונן של מושגים אלה (פכטר, תשמ"ז)

⁶⁶ התקופה הנבואית בישראל (ובעמים היא נקלטה כתקופה המיתולוגית) היא תקופה שיש בה רגעים של גילוי פני ה'. רוחה היא זו שנתנה כוח חיים לאנושות להתפתח בתקופתו הארוכה של הפסקת הנבואה, שבא האנושות מתגלה העצמאות, בגלל הסתר הפנים של הקב"ה, ו"הרשימו" של תקופת הנבואה הוא מה שמאפשר את החזרת הנבואה, בזכות החיבור בין העם, הארץ והתורה והמקדש.

לעיל, להוביל את החכמה האנושית אל האמת והטוב האידאליים. לאחר תיאור נראה כיצד הוא נותן מבט אמוני מקיף על מגמת הציונות וייעודה.

נתחיל בקומה הראשונה של מלחמה אצל בע"ח, שמתקשרת ל"מעגל החיים", המציאות של חיות טורפות ונטרפות, זהו מצב הישרדותי-טבעי שתוצאותיו הם לחיים או למוות. מציאות שמצריכה כוח פיזי של מרדף ותקיפה אך לפעמים גם יכולות של עבודת צוות, חכמה ותכנון. ישנם גם מאבקים אחרים, מאבקי חיזור בין זכרים על נקבות, שנושאים אופי אחר, שאינו לחיים ולמוות, והצד ההישרדותי טבעי הוא כלפי המשך אותו מין.

במציאות האנושית ישנה מציאות מורכבת של מלחמות ומאבקים : במניע ובאופי המלחמה/ המאבקים- סוג מאבק ומהי הדרך להילחם :

אופי המלחמה יכול להיות גם לחיים ולמוות, אך המושגים של מלחמה וניצחון מתרחבים להתגברות של אדם/ קבוצה על מקום ורצון של אחרים, ובמדרגה העליונה של הקדושה היא נתפסת כלקחת את כוחו של מי שנחשב רשע ואף אויב, ולגייסו לצידי.

הדרך לניצחון במלחמות צבאיות, האדם פיתח עוצמות הרס ופגיעה עצומות ומדויקות, בזכות היכולות התעשייתיות והטכנולוגיות, יחד עם שימוש בתבונה ובכישורי עבודה בצוות, אך עם עלייה במדרגות התבונה ומתפתחת היכולת לקלוט את מקומם של הנפשות שניצבות למול להילחם, ואת יכולותיהן, ומכאן לדעת איך לפתח דרכים חכמות איך להילחם ולנצח. בעלייה במעלות הקדושה, כפי שתיארנו לעיל, כישרון זה מתפתח דרך אינטואיציה א-לוהית, השראה : איך נכון להכריע את הרשע והרשעים, זאת יחד עם היכולת לרכוש את הכוחות הטובים אצל האויב ואצל הרשעים, ואף היכולת לעורר את נשמתם, לפעול איתם יחדיו למען הרצון הא-לוהי.

המניעים הראשיים למלחמות ולמאבקים באנושות אינם, כפי שאצל בע"ח, צורך קיומי בגלל מחסור במזון, באנושות כבר שנים רבות שאין מוות המוני מרעב שנובע מהמציאות הטבעית. גם אזור באפריקה שיקלע לבצורת ימצא סיוע הומניטרי עולמי, והמכשול היחיד מפני הצלה יכול להיות שלטון או אויב אכזרי שמונע מהגעת הסיוע. האדם הצליח בשכלו ובכישוריו החברתיים להתרומם מעל דאגת הקיום ההישרדותית. מלחמותיו ומאבקיו קיימים במימד אחר שבו נמצאים לרוב יחד אגו ומניעים ערכיים ומוסריים. מעורבבים, בתמהילים שונים אגו : אינטרסים, כבוד ויצרים ובקשת האמת והטוב

כדי להבהיר יותר את התהליך ההדרגתי ממציאות המלחמה באנושות אל השלום המיוחל נבחן את שלושת הפרמטרים הנ"ל בתחום האנושי, בקומה המוסרית ובקומת הקודש :

בתחום האנושי :

בזכות כישורי האדם החברתיים ותבונתו יכולת השימוש שלו אדירה עד פצצות הגרעין השונות, אך זה רק היבט אחד (היבט מדאיג... אך שייתכן גם שבזכות מאזן האימה מנע הרג רב

במלחמות), בגלל עושר המורכבות האנושית- בתכונות, ביכולות ובכישרונות יש גם מגוון של מאבקים ונצחונות באנושות. ואז מלחמות ומאבקים רבים לא כוללים מרכיב פיזי אלא מלחמת מוחות ותודיעו שבהם המרכיב הבניין הנפשי דומיננטי.

בקומה המוסרית:

מאבק מוסרי נובע מתוך הרצון להנחיל ערכים/ תפיסה מוסרית, במקום שיש התנגדות להם בגלל אמונה בערך/ תפיסה מוסרית סותרים ומטעמים של "אגו", כמו שהוא לעיל, במאבק המוסרי האלמנט התודעתי הופך להיות יותר דומיננטי, המטרה היא שהערך/ שהתפיסה המוסרית שמאמינים בה תתנחל, ואז יש פוטנציאל שהמאבק נגד המתנגדים יובן יותר כאמצעי (אפילו הכרחי) ולא כ"המטרה", ואכן אפשר לשים לב שפעמים רבות בדיבור על מאבק מוסרי וערכי שמוליד מלחמת יצרים או מלחמות עקובות דם, עולה הבירור- האם תוצאות המאבק אכן מגשימים את "האני מאמין" וכדאיים?

בקומת הקודש:

באופן שבו נגענו כאן ביחס לקדושה במובנה האידיאלי (ראה "קדושה ומוסר"). עולה קומה נוספת של מלחמה וניצחון. בקשת האמת והטוב הא-לוהי מאפשרת להתרומם ולרכוש אינטואיציה והשראה א-לוהית וגורמת לרוע ולרשעים להתמוגג, אם ע"י פעולות של אחרים (הדרשה: אומות העולם) או באי יכולתם לעמוד במפגש מול עוצמת נוכחותם של הצדיקים. יש אפשרות שרשעים שפוגשים את הצדיק, מתהפכת דרכם לטובה, מתנקים מהרוע ולוקחים את כישרונותיהם ויכולותיהם למען רצון ה'. דרך זאת באה יחד, עם מאבק לעומתי- כאשר נצרך.

ממלחמה לשלום

מתוך המבט שהמאבקים האנושיים תופסים יותר ויותר אופי ערכי - מוסרי, התיאור של הקדושה כביטוי של אחדות המידות, דרכה מתגלה הקב"ה (כפי שהעלנו לעיל), נראית יותר ויותר נזקקת. ומאפשרת במקום מאבק שנובע ממניע מוסרי- להשלמה, כך שהולך ונהיה ברור מה המקום של כל תפיסה ערכית מוסרית וחשיבות הוויתתה של כל נפש בישראל ובעולם.

הקב"ה- שמו שלום, כי בהתגלות השכינה מכיר כל אחד במהותו ובמקומו, והוא חי בשלמות בגילוי הא-לוהי השייך לו. אין מאבק ומלחמה. ואז עליה במדרגות הקדושה היא שהאדם הולך ומכיר במקומה של כל בריה, של כל אדם ואומה בעולם. אין זה אומר שאין מלחמה, שיש בה חיסול הרשעים, זהו מהלך הכרחי שככל שקדושת ישראל גוברת כן היא מכירה ברשעה המונעת מאור ה' להתגלות, ובאה לנצחה, גם בחיסול הרשעים כשצריך. אך ישנם שלבים שבהם יש הכרה שהניצחון על הרשעה הוא תהליך פנימי, של בניין האישיות והזהות של האדם ושל עם ישראל- וזה הולך ומתברר במרחב הציבורי.

המלחמה על הרשעה היא תהליך של עליה במדרגות הקדושה, תהליך פנימי שבו מוסרים המחיצות מהופעת האור הא-לוהי הנותן כוח להילחם ברוע ומאיר את השלום המהותי הנותן ומכיר את המקום לכל בריה. הדרך לניצחון הטוב והאמת נהיה מובן כתהליך תודעתי של צמיחה וזיכוכ ומהם השפעה על הסביבה והעולם, ומתוך כך שהאדם מבין יותר את מקומו ומקום יריבו- נרקם הדרך לשלום כנאמר בחזון ישעיהו על העתיד לבוא: "לֹא יִגְרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל־הָרָקָדְשִׁי בֵּי מְלָאכָה הָאָרֶץ דָּעָה אֶת־יְהוָה כְּמִים לַיָּם מְכַסִּים"⁶⁷

ג. ארץ ישראל מול הגלות

בגלות מדרגת הקדושה נמוכה, כמו שר' נחמן אומר במדרגה ב', אות ט' (בציטוט לעיל), ואילו בהתרוממות הקדושה, שאחרי ניצחון הרשעים והרשעה, זוכים לא"י. (מדרגה ה').

מרכזיות א"י עולה גם בהגדרת הרשעים, בחלק השני, כדוברי דיבת הארץ. יש לעמוד מי הם בעצם ומה חומרת מעשם שהם חייבים קטילה? במסורת, בפרשת חטא המרגלים, הדברים נדונים ע"י הפרשנים והדרשנים בהרחבה, אך מהי המקבילה שאליה ר' נחמן מכוון?

דוברי דיבת הארץ- הדוברים נגד היוזמה האישית לעלות לארץ ישראל והמניעות

השאלה מתחזקת משיחתו של כל נתן עם רבו אחרי השיחה:

אָחֵר שְׁאָמַר הַתּוֹרָה תִּשְׁעָה תִּקְוִינִי הַנִּ"ל וְשֵׁם מְדַבֵּר הַרְבֵּה מִמַּעֲלֵת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שְׁנָה עֶקֶר נִצָּחוֹן הַמִּלְחָמָה כְּשֶׁזָּכִין לְבוֹא לָאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל...
שְׁאֵלְתִי אוֹתוֹ מַה כּוֹנֵנְתְּכֶם בְּמָה שְׁאֲמַרְתֶּם שְׁאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא גְדוֹלָה כָּל כָּךְ וְשְׁנָה עֶקֶר נִצָּחוֹן הַמִּלְחָמָה. וְגַעַר בִּי וְעָנָה וְאָמַר כּוֹנֵנִתִי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא בְּפִשְׁטוּת עִם אֵלוֹ הַבְּתִים וְהַדִּירוֹת. (חיי מוהר"ן, שיחות השייכות לצורות ט"ו)

כלומר ר' נתן, שלא ניתן להפריז במידת דבקותו ברבו, לא מבין במהלך השיחה מהי א"י שהיא ומעלותיה עומדת במרכז השיחה. ככל הנראה הוא מבין שהכוונה באמירה "ארץ ישראל" היא למדרגה רוחנית, ור' נחמן מחדש לו שמדובר בא"י כפשוטו. מכאן עולה השאלה: איך ניתן לראות באופן כל כך חריף את דוברי דיבת הארץ שאפילו תלמידו הנאמן לא מבין למה כוונתו בא"י? תשובה אפשרית היא בהמשך הדברים שם:

כְּלוֹמַר שֶׁכָּל כּוֹנֵנִתוֹ בְּמָה שֶׁהֶאֱרִיךְ בְּמַעֲלֵת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כּוֹנֵנִתוֹ כְּפִשְׁטוֹ עַל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל נֹסְעִים לְשֵׁם שְׂרָצוֹנוֹ שֶׁכָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל כָּל מִי שֶׁרוֹצֶה לְהִיּוֹת אִישׁ יִשְׂרָאֵל

בְּאַמַּת יִסַּע לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאָף עַל פִּי שֵׁשׁ לוֹ מְנִיעוֹת רַבּוֹת עַל זֶה יִשְׁבֵּר כָּל הַמְּנִיעוֹת וְיִלְדֹּף
לְשֵׁם כִּי זֶה עֶקֶר נֶצְחוֹן הַמְּלַחְמָה כְּשֶׁזּוֹכִין לְבּוֹא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְכוּ'. וְזֶה אֲשֶׁר הָעִיר לְבָבִי
בְּיֹתֶר וְחִזְק אוֹתִי בְּיֹתֶר, לְעֵבֶר עַל כָּל הַמְּנִיעוֹת הַרְבּוֹת שֶׁהָיָה לִי בְּלִי שְׁעוֹר לְשֹׁבֵר כָּל־
וְלְבּוֹא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. בְּרוּךְ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר הָיָה בְּעֶזְרִי לְשֹׁבֵר מְנִיעוֹת וּבְלְבוּלִים וְעַכְשָׁיִם
כָּאֵלֶּה, וְלְבּוֹא לְשֵׁם בְּשָׁלוֹם וְלִחְזֹר בְּשָׁלוֹם.

כלומר ההבנה של ר' נתן, המתאימה למצבם ותקופתם של ר' נחמן וחסידיו, שההליכה האישית לא"י יש לה חשיבות מתוך המבט הפרטי- לזכות להגיע בגופי לא"י, או לכל היותר עם עוד חברים מאנשי הקיבוץ של החסידות. והכוונה ב"דוברי דיבת הארץ" הם המניעות מהנסיעה לא"י- בין אם מדובר בקולות המונעים מנסיעה הבאים מהאנשים הקרובים, כמו שראה ר' נחמן את תגובת בני משפחתו לנסיעתו לא"י⁶⁸, ובין אם מדובר בקשיי הדרך והסכנות. ר' נתן אכן נסע לארץ ישראל, ולתיאור מסעו הקדיש ספר שלם שלימים הפך להיות החלק השני של הספר "ימי מוהרנ"ת". ובהקדמה שם הוא כותב דברי התעוררות לחסידים להגיע לא"י ולדור בה. כאמור, במאמרו של צבי מרק⁶⁹ הוא מביא גם את דבריהם הנחרצים של הרב נחמן מטשהערין ורבי אברהם ברבי נחמן חזן בשבח העליה לא"י והתגברות על כל מניעה. שניהם אמרו ועשו, הרב נחמן מטשהערין, שערך מסע לארץ ישראל וראב"ן עלה ב-1894 לארץ.⁷⁰

⁶⁸ (רבי נתן שטרנהרץ (מברסלב), תקע"ו), ב חלק ב'- סדר הנסיעה שלו לארץ ישראל, אות ו'.

וכאשר שמעה אשתו זאת שלחה בתה אליו לשאול אותו איך אפשר לו להניח אותם, מי יפרנסם. והשיב כך את תסעי למחתנד, אחותך הגדולה יקח אחד אותה להיות בביתו משרתת קטנה שקורין ניאנקע, אחותך הקטנה יקח אחד אותה לביתו מצד רחמנות. ואמך תהיה משרתת קעכין, וכל מה שבביתי אמכר הכל על הוצאת הדרך.

וכאשר שמעו זאת בני ביתו געו כולם בבכייה ובכו כמה ימים. ולא היה לו שום רחמנות עליהם ואמר כי לא סגי בלאו הכי יהיה איך שיהיה הוא ייסע בודאי, כי רבו כבר הוא שם ומעוטא בטר רבא אזלא (ואמר בזה הלשון ווארין די גרעסטי העלפט איז שוין דארט וכו').

ואמר "אני רוצה לנסוע לארץ ישראל ואני יודע גדל המניעות והעיכובים שיהיו לי על זה בלי שעור וערך. אך כל זמן שהנשמה בקרבי, כל זמן שיהיה לי רוח חיים באפי אמסר נפשי ואסע בכל כחי לשם, וכל עוד נפשי בי אסע לשם. (שמואל א ג יח) "וה' הטוב בעיניו יעשה."

⁶⁹ (מרק, מקור ראשון- "למה אוהב ארץ ישראל ביקש ממאמיניו לעזוב אותה בראש השנה?"), הובא בהקדמה, תחת הכותרת "מעלת ארץ ישראל", הערה 10

⁷⁰ עם זאת, כל ראש השנה היה נוסע לאומן ולאחר מכן חוזר לארץ ישראל. בשנת 1914, בשל מלחמת העולם הראשונה, נחסמו הדרכים והוא נשאר באומן עד פטירתו בשנת 1917. בכל השנים הללו הטיף ראב"ן לשומעי לקחו לעלות לארץ ישראל, ואכן קבוצה מתלמידיו עלו לישראל. כאשר עלה הכורת על הקהילות הברסלביות באוקראינה ובפולין בשנות השואה קבוצה זו נותרה לפליטה, והייתה חלק מהגרעין ששמר על הגחלת הברסלבית עד לפריחה הגדולה בשנות השבעים.

ההבנה מיהם אותם רשעים בהקשר הלאומי של הדרשה- שונה. אותם רשעים הם העמים האויבים היושבים בא"י, ומונעים את ישיבת ישראל בה, כפי שהראנו לעיל ב"איסוף המקורות". ואז יש לכבוש ולהרוג "בחרבא וקטלא", בלקיחת כוח החרב מאדום. בהקשר זה מובנת חוסר הבנתו של ר' נתן בכך שר' נחמן, בתוכניתו הלאומית-גאולית נמצא ברובד מחשבה וכוונה שהוא יותר מקיף מהכרתו של ר' נתן, שנמצא בתודעה דתית- פרטית.

בקריאה הציונית להלן נחدد את ההבדל בין המציאות הגאולית שמתחילה עם הציונות- תחיית עם ישראל והתעוררות המבט הלאומי בשיבתנו לארצנו המובטחת, לבין המציאות בגולה, שהדגש בה הוא על ההתעלות הרוחנית של היחיד, במקרה שלנו, בעבודת ה' החסידית ובחיבור בין הצדיק לחסידיו. גם א"י נתפסת בגולה במישור הפרטי- בדגש של היכולת לזכות להגיע באופן אישי לא"י (ואולי עם כמה מאנ"ש, אנשי שלומנו, הקיבוץ של תלמידי רבי נחמן).

מתוך העקרונות שהעלנו פה, לקיחת כוחו של אדום לניצחון הרשעה, דרך הקדושה העליונה לשלום המלא וא"י מול הגלות, נבוא לקריאה הציונית של הדרשה.

3. קריאת הדרשה במבט אמוני מחודש⁷¹

נשזור את התובנות עד כה לקריאת הדרשה דרך מאורעות תחיית עם ישראל בארצו בימינו :

ממצבים של מציאות בגלות שבה ניתן בקושי להשתיק את הרשעים זכינו לעלות במדרגות הקודש, ולקחנו מכוח התרבות המערבית (אדום) כדי לגבור על הרשעים ולזכות להקים ולפתח את מדינת ישראל, ריבונות של עמ"י על א"י. זהו מהלך של עם ישראל מתחילת התנועה הציונית עד ימינו, ואת הדרך לגאולה השלמה. בתהליך זה לקחנו את מה שקנתה התרבות המערבית בהתפתחות האנושית : במדע, בכלכלה, בכלים לבנייה של הקומה האישית ואת הקומה הציבורית : בדיפלומטיה ומדיניות חוץ, במשטר הדמוקרטי, בסדרי המדינה הפנימיים ובמה שהודגש ככוחו של עשו במסורת ישראל ובדרשה : החרב.

החרב היא חכמת המלחמה ויכולות הלחימה, הכח הצבאי ושירותי הביטחון. ניתן לראות איך קנינו ופיתחנו את יכולות הלחימה מתוך המערב : אירופה (כולל רוסיה) וארה"ב. היכולת לעמוד תחת מתקפה ערבית מתמדת תוך לקיחת יכולת וחוכמת המלחמה דרך מקימי צה"ל והמחתרות שהיו קודם חיילים ומפקדים בצבאות הגויים באירופה וברוסיה. כן במהלך שנות המדינה התפתח שיתוף פעולה צבאי משמעותי עם תעשיית הנשק בארה"ב וצבאה.

⁷¹ ראה ההפניה אל (אשכנזי, שערי דמעה, תשע"ו, עמ' 173-166) בהערה 35.

כך גם לגבי המשפט הישראלי (ביחס לעניין הדין והמשפט שבדרשה שדנו בו לעיל) שיסודותיו במשפט הבריטי ואשר נמצאת בשיח מתמיד עם המשפט המודרני. כידוע, מקומה של הרשות השופטת וגם יחסה למשפט העברי נמצא בשיח מתמיד מתחילת הציונות והשיח הציבורי בסוגיה זו הולך ומתרחב. שאיפה זו, בלי להיכנס למורכבותה, מתאימה לתהליך עבודת הביורוקרטי והעלאת הניצוצות שעלתה כאן. בין עוד דברים שנמצאים בתהליך זה כגון המבנה החברתי וסדרי השלטון של מדינתנו, הכלכלה, התקשורת, האקדמיה ועוד...

לגבי המגמה של תהליך זה של בירור והעלאה יש להתמקד בחלק השני שבו מתוארת הדרך להתעלות בקדושה וההגעה לשלום האמיתי, שבו העולם מלא בחסד ותבונה, ושבו כל אחד מחובר למהותו ונמצא במקומו. לראות את חזונו של עם ישראל בארץ ישראל בהבאת השלום הכולל בהשראת השכינה⁷². תהליך זה דורש הליכה של הקשבה, זיכוך, תבונה, נתינה וחסד. בצמיחה זו מוצאים את הנתיבים אל כל אדם באנושות ואומות העולם למציאת מקומם המיוחד, המפגש הייחודי שלהם עם הקב"ה ושכינתו, שמוקד גילויה בירושלים, בבית המקדש.

4. בעקבות שתי הקריאות

נרחיב על היחס בין שתי הקריאות:

א. המשמעות של שתי גישות הגאולה

מעבר לזה שהקריאה השנייה מבוססת על המציאות הגאולית שהתקמה במציאות, חשוב לתת מבט עומק לגבי כל גישה ביחס למהות ותפקיד האדם בעולם. כאמור, יש בתיאור המשיחי שמתבסס על דמות הצדיק האולטימטיבי, העתקה של המציאות שבה כל עולם הקודש הצטמצם לנפש האדם היהודי ובעיקר בתלמיד חכם, הצדיק, ובדבקות בתורה ובצדיקים של שאר ישראל. בתפיסה האמונית-ציונית ההתמקדות היא בתהליכים שעובר עם ישראל בכללו- כנסת ישראל. התהליך ההדרגתי של הגאולה נובע מכך שתהליך צריך לבוא מהמציאות האנושית ומהלך התפתחותה ולא באופן פתאומי ובלתי ניתן לעיכול, כלומר יתכנו קפיצות בדרך לגאולה השלמה, אך בתור חלק מבניית הקומות המוסריות וקומות הקודש⁷³.

יש כאן גם הבנה שהדרך לגאולה עוברת דרך מה שנצרך כדי להיבנות וכדי להכרית את הרשעה ולנצח את האויבים. לכן גם נדרשות מלחמות בשדה הקרב, שבהן מתגלה הכאב האנושי בעוצמה. כדי לרומם את מציאות העוה"ז אל העוה"ב, באופן אישי וציבורי, יש צורך גם לפגוש את העוה"ז כמו שהוא עם מציאותו המורכבות והרע הסבוכ בו. זאת בניגוד לחזון שר' נחמן ראה שהמשיח,

⁷² כאמור תחת הכותרת "דרכה של הקדושה לשלום המלא"

⁷³ על היסוד הפנימי של גישה זו עמדנו בסוף הדברים תחת הכותרת "מוסר וקדושה".

האמור להתגלות בקרוב, יחזיר את עם ישראל בקרוב לא"י ויקבץ נדחי ישראל ויקים שם ממלכה שתקום מתוך עידוד אומות העולם, בזכות אישיותו שובת הלב של המשיח, שישפיעו על כל האנושות, והכל בצורה פשוטה, הוא וממלכתו לא יזדקקו למלחמות ואפילו לא לירייה אחת. חזון זה דורש בירור: הבקשה לסיום הצורך במלחמות היא שאיפה שכולנו מצפים לה, אבל יש לדעת את הסכנה להכיל את העתיד לבוא על ההווה, באופן שמונע להילחם את המלחמות הנצרכות למען הגאולה השלמה.

בנוסף בתפיסה המשיחית שרואה במשיח דמות מיתית, כפיתרון לתיקון עולם של "דאוס אקס מכינה"⁷⁴, ולא כבגישה האמונית-ציונית, שהקב"ה שם את האדם בעולם מתוך כך שבזכות דרכיו, שיילכו ויכוונו לרצון ה' - יתוקן העולם. גישה זו גם עומדת על כך שכל יחיד לומד לעמוד על עצמיותו, על רגליו, עד לחזון הסופי ש:

וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־אָחִיו לֵאמֹר דַּעוּ אֶת־יְהוָה כִּי־כֹלֶם יֵדְעוּ אוֹתָיו
לְמַקְטָנִם וְעַד־גְּדוֹלֶם נֶאֱסִי־יְהוָה כִּי אֶסְלַח לְעֹנְוִם וְלַחַטָּאתֵם לֹא אֶזְכָּרֶנּוּ:⁷⁵

כל אחד לומד משורש נשמתו, ואין זה סותר את החיבור לכלל ולציבור - פשוט ההשפעה החיצונית, במפגש האנושי, הולכת ונמוגה. והדברים משלימים את האופן שבו מתייחס הרב קוק להתקשרות בצדיקים, שיחד עם המעלה הגדולה שבכך, יש להכיר גם את הבעייתיות, שייתכן אז להידבק גם בחסרונות הצדיק - ומציע לכן שהמוקד הוא התקשרות תמידית ב"כנסת ישראל" המקבילה לשכינה וממגמה באה להתקשרות לצדיקים⁷⁶.

ב. מבט אחר על גישתו של ר' נחמן

כאמור ההתחלה של תפיסה הגאולה כבאה בדרך הטבע ו"קמעא קמעא" יסודה במבשרי הציונות: הרב יהודה אלקלעי (תקנ"ח-תרל"ט) והרב אליהו גוטמכר (תקנ"ו-תרל"ה). מבשרי הציונות אלה פירסמו את משנתם הרבה אחרי מותו של כל נחמן⁷⁷. כלומר בזמן ר' נחמן לא החלו לדבר בגלוי על גישה אחרת לגאולה שלא דרך דמותו הפלאית של המלך המשיח. ביחס לכך ניתן לראות בגישתו

⁷⁴ "(בלטינית: *Deus ex machina*) הוא מונח שפירושו **אל מתוך מכונה** ("מכונה" במובן של מנגנון, מכניקה). מונח זה משמש לתיאור מצב בסיפור או דרמה, בו הכותב מכניס לעלילה גורם נוסף, שאינו נובע מהשרשרת הסיבתית העלילתית, על מנת לפתור בעיות עלילתיות. [...] בהשאלה, הביטוי מתייחס למצב בו אנשים מצפים לסיוע שיבוא מן החוץ, "דאוס אקס מכינה", לאחר שלא פתרו בעיה בעצמם. מקורו של המונח בתיאטרון היווני, בו מכונה הייתה מורידה "אל" לבמה, כדי לפתור מצב שאין דרך אחרת להתירו." מתוך (ויקיפדיה, דאוס אקס מכינה)

⁷⁵ ירמיהו לא לג

⁷⁶ אכמ"ל, להרחבה ניתן לראות תשובה של הרב נריה גוטל (גוטל), המפנה גם למאמר של הרב עודד אלון (המאמר נמצא גם באתר האינטרנט של "אסיף") : (אלון, תשע"ו)

⁷⁷ כדי להבין את תפיסתו של הגר"א את הגאולה - יש עוד צורך בהרחבת המחקר בנושא, ראיית הספר "קול התור" כמתארת את גישתו הגואלת, ככל הנראה, לא עומדת בהתחקות אחרי הרקע של חיבור הספר. ראה מאמרו של הרב יוסף אביבי"י : (אביבי"י).

של ר' נחמן תפיסה חדשנית, שבימי המשיח, לפחות בתחילתם, "עולם כמנהגו נוהג"⁷⁸ וכן תפיסה מעין "ציונות-מדינית" בקניית אדמות א"י מהסולטאן העות'ומני בסחר חליפין⁷⁹.

בהקשר זה נביא גם את חידושו של ר' נחמן ביחס לא"י, כפי שמביא צבי מרק במאמרו, שקל להבין מדוע היה קשה לר' נתן לקבל את דברי רבו שהוא מתכוון לא"י כפשוטה (כפי שתואר לעיל תחת הכותרת "ארץ ישראל מול הגלות"). ר' נחמן קורא כאן לכל יהודי לעלות לארץ ישראל, ובתקופתו הייתה זו אמירה חריגה מאוד בעולם החסידי. גם האדמו"רים הבודדים שעלו בעצמם לארץ ישראל, לא קראו לחסידיהם לבוא אחריהם. להפך, מאגרות ששלחו מארץ ישראל עולה כי הם הזהירו את חסידיהם מלעלות, שכן הפרנסה מועטת והצרות מרובות, ואין קומץ התמיכה מחו"ל משביע את אלו שכבר עלו. רבי מנחם מנדל מוויטבסק ורבי אברהם מקאליסק, שעלו לארץ, ראו עצמם כנציגי העם בחצר המלך, אך אף אחד מהם לא הורה לכל שומעי לקחו לעלות לארץ.⁸⁰

על מבט זה שמנסה לראות את חידושו של ר' נחמן בתפיסתו המשיחית (וביחס לא"י) ניתן לשאול כיצד הדברים מתיישבים עם התנגדותו העזה לחכמי הטבע, לרפואה, לפילוסופיה ולהשכלה בכללה. ניתן ליישב את הדברים, אך אני נוטה לראות את ר' נחמן כתפר בין התפיסה הגלותית לגישה האמונית-גאולית, ומתוך כך להבנה מורכבת של גישת ר' נחמן כפי שמובא במאמרו של יהודה ליבס⁸¹. מבט מעניין נוסף על היותו של ר' נחמן גשר בין החסידות לתורת הרב קוק ניתן לראות אצל הרב שרקי שמתייחס לסיפור עלייתו של ר' נחמן בהשוואה לבעש"ט ולסיפור עלייתו של עם ישראל⁸².

⁷⁸ (מרק, מגילת סתרים : חזונו המשיחי של ר' נחמן מברסלב, תשס"ו, עמ' 142-133) בפרק "טבע העולם בימות המשיח".

ראה את הסעיף בפרק הנ"ל על ציונות מדינית (מרק, מגילת סתרים : חזונו המשיחי של ר' נחמן מברסלב, תשס"ו, עמ' 139-138).

ישיב המשיח את ארץ ישראל לעם ישראל [...] בעזרת מה שכונה לימים "ציונות מדינית" בעזרת מערכת של הסכמי חילופי קרקעות המושגות על עסקאות כלכליות שיש להן רבדים מדיניים יקבל המשיח את השלטון על ארץ ישראל בדין וברשות העמים. (עמ' 139).

⁸⁰ האגרות מופיעות בספר (מויטבסק, תרפ"ז) אשר הועלה לאתר hebrewbooks

⁸¹ (ליבס, תש"ס) ואת ההסבר המעניין של אביחי צור על מאמר זה במאמרו (צור, תשס"ח)

⁸² (שרקי, אתר הרב שרקי- רבי נחמן מברסלב) וכן (שרקי, אתר הרב שרקי- מוהר"ן). יש שם גם אנקדוטות מעניינות על משנתו.

ג. המלך המשיח לפי הרב קוק

ולפי הרב אשכנזי

שאלה נוספת הוא כיצד הגישה האמונית- ציונית יכולה להקשות על דמותו של המלך המשיח כפי שהיא מצטיירת במקרא⁸³ ובחז"ל⁸⁴?

הרב אשכנזי מציין כי סוגיית המשיח לא נלמדה במתכוון בארצות אשכנז, כדי למנוע בלבול בין המשיחיות הנוצרית ליהודית והפכה לחלק מתורת הנסתר, בעוד שבארצות האסלאם סוגיה זו נלמדה והמשיכה להיות חלק מתורת הנגלה. אי למידת סוגיה זו גרמה לתפיסתו למיתולוגיזציה של המשיח, ולשכחה שמדובר לא רק במשיח אחד אלא במספר משיחים בעלי מהות ופונקציונליות שונה, ומכאן נוצר, לדעתו, בלבול אצל יהדות אשכנז, כלפי הציונות, אותה הוא מזהה עם משיח בן יוסף⁸⁵, כפי שמופיע ב"מספד בירושלים" של הרב קוק, שאותו הוא מפרש במאמר זה בספר.

השאלה העולה היא גם המשטר המלוכני הנראה מתבקש בהופעת המלך המשיח. במאמרו של הרב שרקי בספרו "דעה צלולה"⁸⁶ בפרק על המשנה המדיני ע"פ היהדות מרחיב למה המשטר הדמוקרטי הוא הראוי בימינו ולמה אין מניעה שהוא יהיה, בצורה כזו או אחרת, גם בימי "משיח בן דוד", שייתכן שיתפקד בתור נשיא הכבוד של המדינה. ע"פ דברי הרב קוק⁸⁷

⁸³ ישעיהו י"א, א-ה ו- נ"ב, י"ג עד נ"ג, ה', זכריה ט' ט'-י'.

⁸⁴ תנחומא, פרשת תולדות, פיסקה י"ד

⁸⁵ (אשכנזי, מספד למשיח?, תשס"ו, עמ' 35-36)

⁸⁶ (שרקי, דעה צלולה: אדם ועולם במשנת הרב קוק, תשע"ה)

⁸⁷ ראה "פנקס אחרון לבויסק" פסקה ו', (קוק, הוצא בתשס"ו- תשס"ח, עמ' 17):

רבי הילל היה חושב שמציאות מלך באומה בא מצד חסרון (העם?). אמנם ברוממות המוסר צריך רק תוקף לאומי גדול ונעלה. על כן אמר "אין משיח לישראל", כי אם בוא יבוא לנו תוקף לאומי נהדר מאד, וכוח שלטון ישראל - הוא המשיחיות. אמנם המעמיק בעומק געגועי הנפשות הישראליות וקישורם למלוכות בית דוד, יכיר שכל זמן שחסרים לנו מלך משיח בן דוד, אנו מרגישים שחסר לנו קנין היותר חביב ויקר. על כן לא לעול יחשב משיח לנו, שנאמר שברבות הכישרון בכלל האומה לא יהיה צורך לזה; כי אם כעטרה וסגולה יקרה שאנו שואפים להשיגה. על כן "שרי ליה מריה לרבי הילל", שחשב שיחסר לעד לנו הדבר שכל כך קדוש וחביב לנו עד שאין קץ לגעגועינו לזה, כמו שכל אחד רוצה שיהיו לו הורים שיוכל לנשאם להתכבד בהם ולכבד זכרם. על כן דימה הנביא בקשת דוד מלכם לבקשת ד', "ובקשו את ד' א-להיהם ואת דוד מלכם". להורות על עומק האהבה שהוטבעה והושרשה בנפש כלל האומה עמוק היטב למלוכות בית דוד. עד שרק עמה ירגיש את הצלחתו האמתית ויקרת חופשתו ורוממות קרנו; ורק בצמיחת קרן לדוד נחתום "מצמיח קרן ישועה"

סיכום

שיעוריו של הרב שרקי על תורה כ', בלקיחת הכוח מאדום לקראת הכניסה לא"י. העירו בי תמיהה על ייחוס קריאה "ציונית" כזו לר' נחמן, שידוע כמתנגד להשכלה ולמדע ולא ידוע כמעורר תנועה לאומית, אלא להיפך, הדימוי שיכול להצטייר שהכיוון אותו מוליך ר' נחמן הוא של ניתוק מאשליית המודרנה לעולם חסידי-רוחני-מיסטי הנמצא בבועה עם עצמו. לנתונים בדימוי זה, קריאה "ציונית" של הדרשה פותחת צוהר לקריאה חדשה בר' נחמן.

הקריאה של גרין את הדרשה מאירה כיוון אחר מהקריאה של הרב שרקי. גם היא מתייחסת לתודעתו הגאולית, אך במרכזה נמצאים ר' נחמן וחסידיו כמביאים לקיבוץ גלויות-לעליית עם ישראל לא"י באישור האומות (ממלכת רוסיה). ראינו כיצד חזונו המשיחי של ר' נחמן, המובא ב"מגילת סתרים", יש בו מן הדמיון להשערותו של גרין, המגילה מתארת את מרכזיות המלך המשיח כצדיק האולטימטיבי של עם ישראל והעולם כולו, שבזכות אישיותו הכובשת זוכה להעלות את עם ישראל לא"י ולהקים ממלכה שבה אישיותו מקרינה לעולם כולו.

ההבדל בין הקריאות השונות בדרשה הזמינה אותי לנסות ליישבם: קריאה בעיון בחלקה השניה של הדרשה, בירור היחס בין החלק הראשון לשני בדרשה והעלאת שאלות וניסיון מענה עליהם. כל אלה תוך כדי חיפוש הרלוונטיות של הדברים לימינו הולידו את המסע של כתיבת העבודה. העמקה זו הביאה לקריאה בר' נחמן שיש בה מורכבות לגבי אישיותו ותפיסותיו, כנמצא בתפר בין המציאות בגולה לתקומת עם ישראל בארצו בימינו.

אחרית דבר

המסע של הלימוד, מתוך שהייה עם השאלות שעלו וחיפוש הרלוונטיות, פתחו כיוון והעמיקו מה שהרבה פעמים יכול להיראות טריויאלי וסתמי. המסע חידד ונתן פרספקטיבה לתפיסת הגאולה והמשיחיות והיחס בין קודש לחול. פרספקטיבה זו מאירה על שינוי התודעה הרב שעברנו במאתיים השנים מתקופתו של ר' נחמן לימינו ומעלה הרהורים על שינויי התודעה שעוד אנו עתידים לעבור, שעם הזמן השינויים שעוברת האנושות הולכים וגוברים. שינויים המעוררים להעמיק ביסודות החיים והאמונה. השינויים הגדולים והרבים של האנושות ובעם-ישראל מאפשרים לערער ולבנות מחדש את ההבנה על האופן שבה הדברים המשמעותיים מתחוללים ומחוללים השפעה, ומזמנים להאיר את הבקשה לנוכחות ה' בעם-ישראל, באנושות ובעולם. להקשיב ולמצוא כיצד היא הולכת ומתגלה.

ביבליוגרפיה

אביבי"י, י'. (1/9/2020). בין השיטין והשיטות • יוסף אביבי"י, "קול התור" - דור אחר דור. אווזר מתוך <http://yosefavivi.blogspot.com/p/159363.html>

אלון, ע'. (תשע"ו). לדבקה בו- דבקות בצדיקים במשנת הראיה קוק זצ"ל. אסיף ג'.

אשכנזי, י'. (תשס"ו). מספד למשיח?

אשכנזי, י'. (תשע"ב). סוד מדרש התולדות כרך ג'.

אשכנזי, י'. (תשע"ב). סוד מדרש התולדות, כרך ד'.

אשכנזי, י'. (תשע"ה). סוד מדרש התולדות כרך ו'.

אשכנזי, י'. (תשע"ו). שערי דמעה.

אשכנזי, י'. (תשע"ח). סוד מדרש התולדות כרך ז'.

אשלג, י'. (תשל"ה). פירוש הזוהר לסולם, כרך ט'.

אתר הרב שרקי- העולם הבא. (8/8/20). אוחזר מתוך
id=6716: 2018-&view=article&https://ravsherki.org/index.php?option=com_content
Itemid=100513&catid=278&02-03-20-45-37

גוטל, נ'. (12/8/2020). התקשרות לצדיק במשנת הרב קוק. אוחזר מתוך <https://www.yeshiva.org.il/ask/108126>

גרין, א'. (תשמ"א). בעל הייסורים- מסכת חיייו של ר' נחמן מברסלב.

הרב שג"ר- רוזנברג, ש'. (תשע"ב). שיעורים על ליקוטי מוהר"ן.

ויקיפדיה. (12/8/2020). דאוס אקס מכינה. אוחרז מתוך
https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%93%D7%90%D7%95%D7%A1_%D7%90%D7%A7%D7%A1_%D7%9E%D7%9B%D7%99%D7%A0%D7%94

ויקיפדיה. (2/9/2020). תקיעת שופר . אוחזר מתוך
https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%AA%D7%A7%D7%99%D7%A2%D7%AA_%D7%A9%D7%95%D7%A4%D7%A8

ויקיפדיה- העולם הבא. (8/8/20). אווזור מונוך
https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%94%D7%A2%D7%95%D7%9C%D7%9D_%D7%94%D7%91%D7%90

ליבס, יי. (תש"ס). החידוש של ר' נחמן. דעת, 45, 91-103.

מויטבסק, מ' מ'. (תרפ"ז). אגרות קודש מארץ הקודש.

מרק, צ'. (31/8/2020). מקור ראשון- "למה אוהב ארץ ישראל ביקש ממאמיניו לעזוב אותה בראש השנה?".
אוחזר מתוך <https://www.makorishon.co.il/judaism/255487/>

מרק, צ'י. (תשס"ו). מגילת סתרים : חזונו המשיחי של ר' נחמן מברסלב.

פכטר, מ'. (תשמ"ז). עיגולים ויושר - לתולדותיה של אידיאה (מקבלת האר"י עד משנת הרב קוק). דעת :
כתב עת לפילוספיה יהודית וקבלה.

צור, א'. (תשס"ח). דקונסטרוקציה דקדושה - מבוא להגותו של הרב שג"ר. אקדמות, כ"א, 110-139.

קוק, א'. (הוצא בתשס"ו-תשס"ח). קבצים מכתב יד קדשו.

קלימן, י'. (תשע"ז). העולם הבא שיש לנו בזה העולם - עולם הבא בכתביו של רבי נחמן מברסלב. מעגלים,
גיליון י'.

רבי נחמן מברסלב. (תקס"ח). ליקוטי מוהר"ן.

רבי נתן מנימרוב. (תרל"ו). חיי מוהר"ן.

רבי נתן מנימרוב. (). קיצור ליקוטי מוהר"ן הישן.

רבי נתן שטרנהרץ (מברסלב). (תקע"ו). שבחי הר"ן.

שוראקי, י'. (תשס"ט). מסורת בעידן המודרני.

שרקי, א'. (10/8/2020). אתר הרב שרקי- מהי גאולה? אוחזר מתוך

id=4903: 2015-&view=article&https://ravsherki.org/index.php?option=com_content
Itemid=100513&catid=502: 2017-05-22-17-56-20&01-16-08-51-15

שרקי, א'. (10/8/2020). אתר הרב שרקי- סיכום שיעור על "אותיות"- מתוך ספר "אורות". אוחזר מתוך

id=3347: 33473347&view=article&http://ravsherki.org/index.php?option=com_content
Itemid=100513&catid=289&-3347

שרקי, א'. (10/8/2020). מכון מאיר, ליקוטי מוהר"ן תורה כ', שיעור ראשון. אוחזר מתוך

cat_id=3949&http://www.meiriv.co.il/site/content_idx.asp?idx=37856

שרקי, א'. (10/8/2020). מכון מאיר, ליקוטי מוהר"ן תורה כ', שיעור שני. אוחזר מתוך

cat_id=3949&http://www.meiriv.co.il/site/content_idx.asp?idx=37857

שרקי, א'. (11/8/2020). אתר הרב שרקי- רבי נחמן מברסלב. אוחזר מתוך

id=7479: 2019-04-&view=article&http://ravsherki.org/index.php?option=com_content
Itemid=100513&catid=412&24-20-11-51

שרקי, א'. (12/8/2020). אתר הרב שרקי- מוהר"ן. אוחזר מתוך

id=1585: 1585158&view=article&https://ravsherki.org/index.php?option=com_content
Itemid=100513&catid=412: 2016-11-22-20-16-03&5-1585

שרקי, א'. (31/8/2020). מכון מאיר- התעלות העולם במשנת הרב קוק. אוחזר מתוך

cat_id=3705&http://www.meiriv.co.il/site/content_idx.asp?idx=73831

שרקי, א'. (4/8/2020). אתר הרב שרקי- סיכום שיעור על "מלאכים". אוחזר מתוך

id=6941: 2018-&view=article&https://ravsherki.org/index.php?option=com_content
Itemid=1005&catid=278&06-24-07-47-20

שרקי, א'. (תשע"ה). דעה צלולה : אדם ועולם במשנת הרב קוק.

